

LIBERTAS

Nr. 32

Oktober-December 1999

Tema: Robert Nozicks "Anarchy, State and Utopia" 25 år

Selvejerskab og den legitime stat

Mette Strange

Locke og Nozick, forskelle og ligheder

Benedikte Kiær og Maria Pade Lange

Anmeldelses-essay:

Solidaritetens pris

Mehmet Ümit Necef

Anmeldelser

Per Stig Møller: *Magt og afmagt: Bemærkninger om magtens teori og praksis*

Grænser for lovgivning?

Kim Behnke

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personligfrihed.

Artikler og notitser – signerede eller usignerede – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdethæfter alene forfatterne og redaktionen.

Tidsskriftet Libertas udkommer fire gange årligt og postomdelested abonnenterne. Tidsskriftet er medlem af Foreningen af Danske Kulturtidsskrifter

Ansvarshavende redaktør:

Peter Kurrild-Klitgaard
Nørre Søgade 39, 3.t.h.
DK 1370 København K
Tel. 33 93 66 06
E-post: kurrild@libertas.dk

Redaktion iøvrigt:

Christopher Arzrouni, Christoffer Boe, Kristoffer Bohmann, Niels Erik Borges, Morten Carmel, Lars Christensen, Hans Chr. Hansen, Nicolai Heering, Gunnar Jacobsen, Mikael Bonde Nielsen, Lisbeth Mie Nielsen, Ole Birk Olesen, Anders Wivel og Per Ørum-Hansen.

Libertas Selskabet

Selskabet Libertas er en uafhængig og ikke-partipolitisk gruppe af personer bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi.

Forretningsfører (administration & regnskab)

Sune Wæsel
Howitzvej 63A, 3.th.
2000 Frederiksberg
Tel./fax. 38 34 30 36
E-post: libertas@libertas.dk

Sekretær (arrangementer & aktiviteter)

Christopher Arzrouni
Tulipanhaven 96
2765 Smørum
Tel. 44 65 35 71
E-post: cha@libertas.dk

Indlæg

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art – f.eks. artikler, bog- og filmanmeldelser, noveller, essays og illustrationer (fotos, tegninger, diagrammer o.l.) – men påtager sig intet ansvar for materiale, der tilsendes uopfordret.

Indlæg sendes til redaktionen på 3.5" diskette (MS Word, WordPerfect eller AmiPro/WordPro) uden koder m.v., samt vedlagt som papirkopi.

Årsabonnement

Personligt (fire numre) kr. 190,00
Institutioner (fire numre) . kr. 350,00

Tillæg for levering udenfor**Danmark og Færøerne**

Grønland kr. 50,00
Øvrige Norden kr. 25,00
Øvrige Europa kr. 30,00
Øvrige udland kr. 65,00

Adresseændringer

Adresseændringer bedes meddelt selskabet Libertas' forretningsfører. Udebliver Libertas, kan erstatningseksemplar rekvireres hos postvæsenet.

Præsidium

Charlotte Albjerg, Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Kristoffer Bohmann, Otto Brøns-Petersen, Henrik Carmel, Morten Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Hans Chr. Hansen, Jens Frederik Hansen, Nicolai Heering, Morten Holm, Gunnar Jacobsen, Henrik Gade Jensen, Palle Steen Jensen, Tage Sværke Jessen, Martin Jul, David B. Karsbøl, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi Laursen, Lisbeth Mie Nielsen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Ole Birk Olesen, Mike Polczynski, Steen Steensen, Casper Thorsted Sørensen, Dan Terkildsen, Sune Wæsel, Finn Ziegler & Per Ørum-Hansen.

WWW-hjemmeside

www.libertas.dk

E-post liste

libertas-list@libertas.dk

Indhold

Selvejerskab og den legitime stat 3 <i>Af Mette Strange</i>	Anmeldelser 18 <i>Per Stig Møller: Magt og afmagt: Bemærkninger om magtens teori og praksis</i>
Locke og Nozick, forskelle og ligheder 8 <i>Af Benedikte Kiær og Maria Pade Lange</i>	Bidragydere til dette nummer 19
Anmeldelses-essay: Solidaritetens pris 12 <i>Af Mehmet Ümit Nefci</i>	Grænser for lovgivning? 20 <i>Kim Behnke</i>

Robert Nozick og *Anarchy, State and Utopia*:

Selvejerskab og den legitime Stat

Er der logik i opfattelsen af individet som værende "selvejer"? Og hvad betyder "selvejerskab" for indretningen af samfundet? Denne artikel af stud.scient.pol. *Mette Strange* tager udgangspunkt i begrebets historiske baggrund, for derefter at analysere den liberale filosof Robert Nozicks definition og brug af begrebet.

Af Mette Strange

Baggrunden for opfattelsen af mennesket som autonomt selvejende individ, kombineres ofte med teorier om privat ejendomsret og optræder bl.a. i tidlig naturretstheori. Moderne naturretsteori er bl.a. kendetegnet ved troen på visse naturlige rettigheder, d.v.s. rettigheder der tilkommer mennesket qua dets eksistens som menneske.

Blandt fortolkerne af naturretten var den tyske 1600-tals tænker Samuel Pufendorf, der søgte at klargøre betydningen af de naturlige rettigheder, med det formål at forbedre eksisterende teorier om retten til ejendom. Pufendorf tog udgangspunkt i tanken om en naturtilstand, som i hans fortolkning blev karakteriseret ved det, som på engelsk betegnes som "a negative community". Hensigten var at angive, at jorden oprindeligt var uejet, og dermed lå åben for alle, der måtte ønske at tilegne sig en del heraf. Pufendorfs problem var, at han anså det for umuligt at bevare et opnået ejerskabsforhold, med mindre andre individer frivilligt anerkendte dette. John Lockes løsning på denne problematik var teorien om selvejerskab.

John Locke tog udgangspunkt i jorden som en gudgiven gave til menneskeheden i fællesskab, modsat Pufendorfs antagelse af "negative community". Gaven indebærer ifølge Locke den forpligtelse, at menneskene udnytter jorden, så de kan overleve, og hans fortolkning af "den naturlige lov" giver individerne retten til privat ejendom, uafhængigt af fællesskabets tilsagn. Locke baserer sin argumentation på opfattelsen af individet som ejer af sig selv og sin krop, hvilket medfører, at individet opnår ejerskab over alt, hvad dennes krop har "blandet" sig med. Hånden, der sår et korn, og dermed skaber en afgrøde, er i forbindelse med denne handling blevet en del af afgrøden, og det er Lockes begrundelse for, at det er enkeltindividet og ikke fællesskabet, der skaber retten til ejendom. Ejendomsretten er dog ikke ubetinget hos Locke, idet han anbringer en klausul herpå, nemlig at ingen må tage mere end, at der efterlades tilstrækkeligt, og af tilstrækkelig god kvalitet tilbage til andre. Locke understreger endvidere, at en fordeling af ejendom bør sikre alle de nødvendige midler til en rimelig eksistens. Disse begrænsninger optræder ikke i Pufendorfs teori, der som nævnt forudsætter "negative community", men teorien mislykkes delvist grundet forudsætningen om tilsagn fra fællesskabet. Det er koblingen mellem det selvejende individ, og den deraf følgende ret til alt, hvad individet således bliver en del af, der er et af Lockes væsentligste bidrag til politisk filosofi. Dette element er siden genoptaget og videreudviklet af Robert Nozick.

Robert Nozicks "Berettigelsesteori"

Det centrale tema i Robert Nozicks *Anarchy, State and Utopia*

(1974) er hans "berettigelsesteori" (*entitlement theory*), d.v.s. teorien om hvad individet er berettiget til, som udgør Nozicks opfattelse af retfærdighed. Berettigelsesbegrebet bygger på, hvad Nozick anser for at være basale menneske- og naturrettigheder, d.v.s. de tidligere omtalte naturlige rettigheder. Nozicks naturlige rettigheder adskiller sig dog fra Lockes ved ikke at være afledt af teologiske overvejelser. Princippet går derimod på individets ukrænkelighed qua dets eksistens som individ, d.v.s., at mennesket bør behandles ud fra et Kantiansk princip, der siger, at "individer er mål ikke blot midler, og skal behandles derefter". Nozicks baggrund for antagelsen af eksistensen af naturlige rettigheder, er således ikke rettigheder for princippet skyld alene. Hans rettighedsbegreb er konstrueret med det formål at maksimere den personlige lykke mest muligt—man kunne kalde det en "lykkemoral". Argumentet kan fortolkes som følger: hvis mit behov for at være lykkelig forklarer min eksistens som menneske, så fungerer jeg kun godt, hvis og såfremt den måde, hvorpå jeg bruger mig selv, opfylder dette behov—som således er selve min eksistensberettigelse. Det følger heraf, at de naturlige rettigheder ikke stammer fra en aftale eller en kontrakt, men i princippet er umistelige, med mindre individet selv giver afkald herpå. Det er således "den naturlige lov", der bør regulere individets liv, og af denne følger bl.a. selvejerskabs-tesen.

Menneskets mest basale rettighed er ifølge Nozick retten til selvejerskab, d.v.s. retten til at eje sin egen person, bestemme over sin krop, sine tanker og gerninger, så længe man ikke skader andre. Denne ret er en naturlig ret, og deri ligger to ting: Dels at man har den uafhængigt af, om den anerkendes institutionelt, dels at man har den qua person. Nozick mener, at dette medfører retten til at forfølge egne mål, så længe disse ikke er i modstrid med andres rettigheder, herunder retten til privat ejendom og til akkumulering af ressourcer—også selvom dette fører til en social orden præget af stor ulighed. Retten til privat ejendom får dermed indirekte højere prioritet end lighed mellem menneskene, som i øvrigt slet ikke er en menneskeret hos Nozick. Så længe der er tale om reelle og frivillige transaktioner mellem individer ved deres sunde fornuft, så længe mener Nozick, at tilegnelsen af privat ejendom er fuldt ud retfærdiggjort.

Dette er kernen i, hvad Nozick kalder sin "historiske" berettigelsesteori: Spørgsmålet om, hvorvidt en vis fordeling af goder er retfærdig, handler om, hvorledes den pågældende fordeling er blevet til.

Fundamentet for Nozicks teori er selvejerskabs-tesen, idet resten af hans teori bygges op omkring beskyttelsen af det selvejende individ. Selvejerskab handler først og fremmest om retten til eget liv, og dermed til frihed, hvorfor Nozick introducerer et særligt nøglebegreb, der tjener det formål, at forstærke auraen af urørlighed omkring enkeltindividets ret-

tigheder. Nozicks rettigheder er altovervejende negative, d.v.s. at de lægger "sidebindinger" (*side constraints*) på handlinger. Der er tale om en pligt—om en form for "moralsk tvang", der påhviler mennesket for at forhindre det i at gribe ind i andre menneskers liv.

Selvejerskab handler, som sagt, også om retten til at tilegne sig og eje privat ejendom. Nozick henter tydeligvis inspiration fra Locke, men udtrykker dog skepsis m.h.t. idéen om at blande sit arbejde med jorden, for dermed at opnå ejerskab herover (Nozick 1974: 175). Ikke desto mindre accepterer Nozick tydeligvis en eller anden form for ejendomsberettigelse i forbindelse med arbejdskraft (Nozick 1974: 172). Men han siger også en anden ting: "Things come into the world already attached to people having entitlements over them" (Nozick, 1974:160). Hvad der menes hermed er umiddelbart uklart og fortjener en grundigere gennemgang, som vil blive bemærkningen til dels senere i opgaven. Hvad angår begrænsninger for retmæssig tilegnelse, tager Nozicks klausul en noget anden drejning end Lockes. Lockes kriterium går som bekendt på et princip om, at der skal være "enough and as good left in common for others". Kravet svækkes betydeligt i Nozicks version, idet han alene stiller som tilstrækkelig betingelse for, at en tilegnelse er legitim, at andre ikke bliver stillet værre. Som fremgår er det således ikke nødvendigt, at der er *tilstrækkelige* eksterne ressourcer tilbage til, at andre legitimt kan tilegne sig sådanne. Det er i denne forbindelse værd at notere sig, at Nozick, i modsætning til Locke, går ud fra at alle eksterne ressourcer oprindeligt var uejede, og ikke ejede i fællesskab, hvilket alt andet lige begrænser de krav og forventninger, som den enkelte kan rette mod sine omgivelser. Der er en vis logik i at påstå, at Nozicks teori kombinerer de elementer der ligger i Lockes og Pufendorfs teorier; d.v.s. antagelsen af "negative community" kombineres med idéen om individet som ejer af sin person, og de handlinger der udspringer fra denne. Men Pufendorfs afhængighed af de omgivende individers tilsagn er ingensteds at finde i Nozicks teori, og han synes tillige skeptisk overfor Lockes "blandingsargument". Nozicks selvejende individ er en enestående størrelse, idet denne kan tilegne sig ejendom udenom "blandingsargumentet", og uden andre individers accept heraf. Jeg vil i følgende afsnit foretage en grundigere analyse af Nozicks selvejende individ, med henblik på opnåelse af klarhed over de faktorer, der er bestemmende for individets karakter af selvejer.

Frihed og selvejerskab

Er det en rimelig antagelse at betragte det menneskelige væsen som ejer af sin person? John Lockes udgangspunkt for selvejerskab er en religiøs overbevisning om Guds mening med skabelsen af alting. Antydningerne i Lockes teori er dog lidt tvetydige, hvilket har affødt mange fortolkninger af bl.a. hans selvejerskabs-tanke. Noget tyder på, at Lockes individer kun har selvejer-retten overfor andre individer, mens de metafysiske set er ejet af deres skaber. Således er al ejendom blot til låns, inklusiv selvejerskab. Nozick kommer uden om de teologiske implikationer i sin teori om selvejerskab, der bygger på de moralske følger af menneskets ukrænkelighed, samt den moralske egoisme der fordrer, at enhver har mulighed for at skabe sin egen lykke. Det er således moral og etik, og ikke videnskabelige forklaringer eller juridiske udredninger, der må gribes til, når selvejerskab skal retfærdiggøres. Dette faktum forringer dog ikke idéens intuitive appel, for hvad er f.eks. menneskerettighedserklæringer, andet end moralske overve-

jelser ophøjet til lov?

Hvad er essensen af at eje sig selv? Er det blot den simple frihed, der adskiller den enkelte fra at være en andens slave, eller er der en mere substantiel definition af selvejerskab, som kan associeres med idéen om kontrol af eget liv? Umiddelbart er termen blot en ren reflektiv betegnelse, der angiver, at det der ejes, og det der ejes, er én og samme ting, nemlig personen. Kant har afvist selvejerskab som værende selvmodsigende, idet han anser det for umuligt, at ejeren og ejendommen kan være én og samme ting. Kants argumentet går endvidere på, at kun ting kan ejes, og mennesket er ikke en ting. Men hvad enten Kants formål har været at påpege det moralsk uacceptable i f.eks. slaveri, så synes argumentet umiddelbart utilstrækkeligt til at modbevise de implikationer, der ligger i Nozicks brug af begrebet. For som Nozick påpeger, og faktisk læner sin tese op ad, så bør mennesket med Kants egne ord, "altid behandles som mål, og ikke blot som middel". I det målbetingede ligger vel netop en antagelse af menneskets enestående værdi, som ikke kan siges at stå i modsætning til Nozicks opfattelse. Og dog. For det er ikke desto mindre en følge af Nozicks tese, at individet er alene om at bestemme over sit liv, og dermed også har retten til at ødelægge dette liv. Nozicks individ er enerådende m.h.t. udformningen af sit liv, og kan i princippet overføre alle sine rettigheder til en anden, og dermed blive dennes slave. Det, der ligger i selvejerskab, er dermed ikke tilstrækkeligt til sikre, at den enkelte ikke bliver en andens slave. Det forekommer særdeles selvmodsigende, for slaveri medfører vel en overtrædelse af individets ukrænkelighed, hvadenten det er frivilligt eller ej? Hvordan kan et individ sikre sin egen lykke bedst muligt ved at overføre retten til krop og sjæl til en andens vilkårlige vilje? Hvis selvejerskab er menneskets fundamentale ret, hvorledes er det da muligt, at denne ret kan mistes? Spørgsmålet er, om Nozick overhovedet mener, at individet ved overføring af sine rettigheder mister sit selvejerskab. Men hvad ligger der så i dette selvejerskab, hvis der overhovedet eksisterer en substantiel definition heraf?

Mit bud herpå er, at Nozick i virkeligheden mener, at der findes et "selv", en dybereliggende indre eksistens, der konstituerer et objekt, adskilt fra individet. Et objekt som tilhører individet qua dets eksistens som menneske, og som er umisteligt uanset individets handlinger. Hvis det er tilfældet, er det eksistensen af selvet, der er selvejerskabets substantielle betydning, og selvet er den egentlige aktør, der handler på individets vegne. Men i så fald må der siges at opstå et misforhold mellem selvet og individet, i det tilfælde hvor selvet overfører individets rettigheder til en anden, og dermed gør individet til slave, mens selvet bevarer sin umistelige frihed. Logikken er ikke indlysende, for lige meget definitionen af et selv, må denne dog siges at være en del af individet, og dermed agerende i helhedens interesse. Hvis selvet agerer mod helhedens interesse, falder hele konstruktionen sammen, og efterlader selvet i en position, der er lidet ønskelig. Lige meget om det er individets sjæl, Nozick refererer til, eller en anden metafysisk størrelse, som således forbliver intakt i alle tilfælde, forekommer det mig absurd, at selvet bærer retten til, at påføre individet ulykke og ufrihed.

Som fremgår er selvejerskab i Nozicks forstand en tvetydig størrelse, idet den reelle frihedsgrad for det enkelte individ afhænger af rationalet i dennes handlinger. Lige meget om Nozick mener, at selvet forbliver intakt, er der dog mulighed for at individets helhed mistes. Nozick forklarer ikke meget om essensen af selvejerskab, men siger mere om anvendelsen

af dette, f.eks. i forbindelse med tilegnelsen af privat ejendom.

Selvejerskab og privat ejendomsret

Selvejerskabs-tesen siger som sagt kun, at personer ejer sig selv. Men dette ejerskab har konsekvenser for retten til jordens eksterne ressourcer, der således tilhører de, der på en eller anden vis tilegner sig disse. I Lockes eksempel foregår tilegnelsen således ved hjælp af en såkaldt blanding mellem den enkeltes arbejdskraft og den fællesejede jord. Men er der overhovedet nogen rimelighed i denne antagelse? Den del af den fællesejede jord, der indgår i den nye fremskaffelse, tilhører vel stadig fællesejet? Selv hvis jeg ejer det træ, ud af hvilket jeg laver en stol, så var jeg vel ikke også ejer af den spire, ud af hvilken træet opstod—for hvor kom denne spire fra? Idéen om en oprindelig jord i fælleseje mellem menneskene, må siges at være både en logisk samt metodologisk fejlslutning, for i selve betydningen af ordet "ejerskab" ligger der forudsætningen om brug og kontrol udøvet af individet. Hvis individet ikke kan udøve dette ejerskab, f.eks. ved at sælge sin del eller aktie heri, foreligger der slet ikke et egentligt ejerskab. Et fælles ejerskab kan kun skabes derved, at de individuelle ejere frivilligt (eller tvungent) afhænder deres dele til en fælles pulje. Dette følger af metodologisk individualisme, hvori der ligger, at det er umuligt for en gruppe at udøve nogen rettigheder foruden de, der allerede besiddes af gruppens individuelle medlemmer. Således må der siges at være en vis logik i Nozicks antagelse af en oprindeligt uejet jord, med den rimeligt logiske følge, at individet, for overlevelsens skyld, har mulighed for at tilegne sig jord i privateje, så længe tilegnelsen ikke skader andre.

Nozick siger dog en mærkværdig ting i sin argumentation for, at retfærdiggøre tilegnelsen af privat ejendom: "Things come into the world already attached to people having entitlements over them" (Nozick 1974: 160). Hvis ting opstår i et allerede bestemt tilhørsforhold til bestemte personer, kan jorden vel ikke siges at være oprindeligt uejet? Det lyder umiddelbart som om Nozick forudsætter en guddommelig fordeling af jordens goder, men da hans metodologi er a-religiøs kan dette udelukkes. Almindeligvis vil man dog sige, at jorden opstår ud af det ukendte, så vidt vi ved, og i al fald ikke ud fra menneskelige handlinger. Men citatet kan anskues fra en anden vinkel, nemlig den, at naturlige objekter først opstår som ressourcer, i og med det øjeblik hvor individet vælger at betragte dem som ressourcer. Jorden er naturligvis af ukendt oprindelse, men de ressourcer den indeholder, er først værdifulde i og med menneskelige valg og handlinger. Det er således ikke et urimeligt argument at opfatte ressourcernes status som ressourcer i et afhængighedsforhold til de valg, som individet træffer, og de handlinger, som det udfører. Nozicks begrundelse for retmæssig tilegnelse ligger dermed i transformationsprocessen mellem blot og bar jord og det individuelle valg, der ophøjer jorden til en egentlig ressource. På trods af det faktum, at Nozick opfatter individets arbejdskraft som privat ejendom, er det således ikke Lockes "blandings-argument", der udgør hans opfattelse af den retmæssige tilegnelsesproces. Men netop afvisningen af "blandings-argumentet" gør det svært at se tråden mellem selvejerskab og tilegnelsen af ressourcer. Individet er vel egentlig ikke afhængig af selvejerskab, for at kunne opfatte noget som ressource, og derefter vælge at tilegne sig ressourcen? Jeg vil derfor mene, at Nozick mangler en reel sammenkædningskraft mellem selvejerskab og individets ret til at tilegne sig privat ejendom.

Om Nozicks argumentation er holdbar eller ej, afhænger i høj grad af den sammenhæng, hvori han placerer sine antagelser, d.v.s. teorien om den legitime stat. Inden jeg kommer til det, vil jeg sammenholde Nozicks teori med de muligheder, der foreligger for en alternativ fordeling af ressourcer indenfor selvejerskabets rammer.

Selvejerskab og ressourceallokering

Nozicks syn på retmæssig tilegnelse af privat ejendom er et led i hans bestræbelser på, at påvise rigtigheden af hans historiske berettigelsesbegreb. I dette begreb ligger der at: "a distribution is just if everyone is entitled to the holdings they possess under the distribution" (Nozick 1974: 151). Dermed siger Nozick også, at en oprindelig uretmæssig tilegnelse skal føres tilbage til de, der derved er blevet uretfærdigt behandlet. Der er således ingen tvivl om, at Nozick opererer med et retfærdighedsbegreb—spørgsmålet er blot hvorvidt dette retfærdighedsbegreb er tilstrækkeligt. For er det korrekt at retfærdige tiltag altid er retfærdighedsbevarende? Som anført i forbindelse med diskussionen om frivilligt slaveri, er det ikke nødvendigvis tilfældet, at frihed + frihed = frihed, idet friheden til at sælge sig selv, skaber ufrihed for individet.

Nozicks klausul siger som bekendt, at en tilegnelse er retfærdig, med mindre der deraf følger, at andre bliver dårligere stillet. Problemet ved denne formulering ligger i det relative element—"dårligere stillet" end hvad? End hvis tilegnelsen var forblevet i sin oprindelige tilstand, siger Nozick. Nozick forudsætter således, at den generelle tilstand forbedres for alle i og med, at et system baseret på privat ejendomsret har en lang række fordele: innovation, effektivitet, etc. (Nozick 1974: 177). Dermed glemmer Nozick, at de der ikke nåede at tilegne sig noget, reelt har mistet muligheden for at foretage en bestemt type tilegnelse, og dermed uundgåeligt er værre stillet end før. Den private ejendomsret fører således til et kapitalistisk system, der muligvis er en forbedring i forhold til naturtilstanden, hvor den ejendomsløse ville dø af sult, men dog ikke desto mindre favoriserer et ubetinget "først til mølle"-princip. Nozicks opfattelse af et retfærdigt samfund er dermed uafhængigt af, om de eksterne ressourcer er ligeligt fordelt mellem individerne. Den eneste form for ulighed, der er utilladeligt i Nozicks teori, er uligheder opstået ved brug af tvang, bedrag og mangel på respekt for den enkeltes ejendom.

Nozick forsøger med sin teori at påvise andre muligheder for fordeling end den, der ligger i f.eks. John Rawls' teori. Rawls' fordelingsprincip siger, at vi ikke behøver informationer om, hvorledes en fordeling opstod, og at det er tilstrækkeligt for os at vide, hvad der er tilfældet nu for at afgøre, om noget er retfærdigt. Dette såkaldte "sluttilstandsprincip" er særligt udbredt indenfor utilitaristisk teori, der går ud fra den tese, at den rigtige fordeling er den, der maksimerer den totale nytte. Men den totale nyttemaksimering er ikke blot i uoverensstemmelse med selvejerskab, men tillige med selve idéen om naturlige rettigheder, idet den enkeltes skæbne til enhver tid kan ofres for det fælles bedste. Det er ikke desto mindre min påstand, at det samme er tilfældet i Nozicks egen teori, hvilket jeg vil komme tilbage til. Først vil jeg undersøge muligheden for en alternativ fordelingsmodel, der respekterer individets selvejerskab, samtidig med at et ligheds-ideal søges indpasset. Nozick kritiseres ofte for, at han undlader at redegøre for andre fordelingsmuligheder end den, der ligger i den private ejendomsret. Det er ikke helt korrekt, idet Nozick sammenligner med den mulighed, at individerne vælger at indgå i et

socialistisk produktionsfællesskab. Men for det første vil frivillige transaktioner mellem individer til alle tider kunne ændre en oprindelig fordeling (Nozick 1974: 163). Dernæst følger, at et oprindeligt socialistisk system ville give enhver vetoret m.h.t. anvendelsen af jorden, for derved at sikre en tilstand af lighed. Individet ville således stadig være selvejer, bortset fra det faktum, at et sådant selvejerskab ville være rent formelt. Det vil under disse omstændigheder være umuligt for det enkelte individ, at benytte sine selvejerskabs-rettigheder til at opnå kontrol over eget liv—idet det konstant vil være muligt at andre nedlægger veto. Men er det ikke muligt, at dispensere for selvejerskabs-idéen i en teori som ovenstående? Egentlig ikke, for teorien er af marxistisk art, og i denne ligger der tillige en anerkendelse af individet som selvejer. Det kan forekomme usandsynligt, at Marx skulle have indbefattet en libertariansk idé om individet som selvejer i sin ligheds-orienterede teori, men den ligger der trods alt implicit og i hvert fald delvist. Marxisternes kritik af kapitalismen bygger på uretfærdigheden i, at ejerne af produktionsmidlerne udnytter arbejderen ved at fratage ham overskuddet af hans egen arbejdskraft. Der ligger i dette en antagelse af, at personens arbejdskraft er en del af personen. Det er umuligt for marxisterne at dispensere for selvejerskabs-idéen, idet hele teorien om udnyttelse af arbejderen hviler herpå. Men er eksemplet med det socialistiske fællesseje dermed forfejlet? Den lever i al tilfælde ikke op til hverken Marxs implicite, eller Nozicks eksplicite selvejerskab. Mulighederne for at kontrollere eget liv er måske nok ikke ringere for individerne i et socialistisk system, end de er for det ejendomsløse proletariat i Nozicks kapitalistiske system. Men det er ikke et rimeligt argument for at antage en teori, at den ikke er dårligere end en anden!

Måske er der en anden mulighed for, at kombinere selvejerskab og lighed. Man kunne forestille sig, at den oprindeligt uejede jord blev ligeligt fordelt mellem menneskene således, at hver og en fik sit eget. Der er ingen tvivl om, at den umiddelbare lighed således ville være sikret, men over tid ville individernes forskellige talenter og arbejdsduelighed alligevel afspejle sig i deres besiddelser. Store uligheder ville opstå, og derfra igen muligheden for at nogle ville udnytte andre for at få deres egen produktion til at løbe rundt. Marx ville nu heller ikke godtage denne mulighed, idet fortjeneste efter talent ikke just ligger indenfor marxistisk metodologi. Nozick vil indvende, at der mangler et overbevisende argument for, at individet skulle opgive, hvad han er berettiget til.

Nozicks legitime stat

Nozick er af den opfattelse, at lighed i ressourcefordelingen er uforenelig med selvejerskabs-tesen, men at ulighederne opvejes via det kapitalistiske systems muligheder, for at fremskaffe overflod til gavn for alle. Ikke desto mindre må man gå ud fra, at fraværet af et lighedsideal må ske til fordel for noget andet. I Nozicks tilfælde er dette "andet" den individuelle frihed, der således fremstår som den højeste moralske værdi. Det er en typisk højre-liberal antagelse, at frihed og lighed er idealer i evig konflikt, og at frihed i sidste ende må sættes højest. Egalitaristernes svar hertil er oftest, at der ingen konflikt er, og at i tilfælde af konflikt, bør frihed trække sig til fordel for lighed, idet retfærdighed kræver lighed, og retfærdighed er den største værdi i politik. Nozick er uenig heri, ikke fordi han ikke opererer med begrebet retfærdighed, men fordi lighed kræver omfordeling via statsintervention, hvilket er en forbrydelse

mod selvejerskabet. Selvejerskab er uforeneligt med en omfordelende stat, idet den enkeltes frihed til at kontrollere eget liv derved krænkes. Men hvor store frihedsgrader følger der af selvejerskab?

I Nozicks naturtilstand er alle frie i den forstand, at de har ret til at tilegne sig jord til den grad, at andre derved ikke stilles værre. Men lige meget om jorden først opstår *som ressource*, i det øjeblik hvor et individ vælger at opfatte den som en sådan, så følger det dog heraf, at andre berøves muligheden for, at gøre brug af netop dette stykke jord *som ressource*. Dette er i fuld overensstemmelse med Nozicks opfattelse af retfærdighed, der knytter sig til det nævnte historiske berettigelsesbegreb. Det, som Nozick således argumenterer imod, er det frihedsbegreb, der bl.a. anvendes af egalitaristerne, og som fordrer omfordeling af de eksterne ressourcer på ethvert tidspunkt, hvor der foreligger ulighed i ressource-allokeringen. Egalitaristernes påpeger, at der vil komme følgende generationer, og at disse må siges at være i høj grad ufrie, for deres frihed ligger alene i de valg, som deres forfædre har været frie til at gøre. Kan de dårligst stillede efterkommere dermed regne med hjælp fra dem, der har arvet større rigdomme fra forfædrene? Dette benægtes af Nozick, idet der i selve berettigelsesbegrebet ligger en anerkendelse af, at den enkelte fortjener alt, hvad der er tilkommet ham på retmæssig vis. Så længe der ikke er tale om goder opnået ved magtanvendelse, snyd eller bedrag, så længe er den enkeltes ejendomsbesiddelse retfærdiggjort. Nozick har ingen sympati for egalitaristernes argumentation, idet skabelsen af lighed i et samfund kræver konstant og vedvarende statslig indgriben i den enkeltes liv, hvilket for Nozick er uforeneligt med basale selvejerskabs-rettigheder. I selve essensen af selvejerskab indgår ingen krav til den enkelte om at hjælpe andre, tværtimod har individet retten til *ikke* at blive tvunget til at gøre noget, hvilket ligger i det negative frihedsbegreb. Dette har naturligvis konsekvenser for oprettelsen af en legitim statsform. Den eneste legitime statsform er for Nozick den minimalstat, hvis eneste formål er beskyttelsen af individets rettigheder, herunder ejendomsretten. En stat er kun legitim, hvis den har tilsagn fra sine individuelle medlemmer, og det eneste Nozick mener kan provokere dette tilsagn, er frykten for krænkelse af selvejerskabet og de deraf afledte rettigheder. Nozicks idé om den legitime stats opståen opererer med idéen om opkomsten af diverse beskyttelsesselskaber, som individerne i naturtilstanden kan købe beskyttelse fra. Disse beskyttelsesselskaber vil, i den frie konkurrences navn, udvikle sig til ét enkelt beskyttelsesselskab, der således udgør Nozicks opfattelse af en legitim stat. Nozick forudser, at der vil være nogle, der ikke ønsker at købe beskyttelse, men ønsker at forsvare sig selv, og således selv afstraffe de, der overtræder deres rettigheder. Dette udgør et problem for Nozick, for en sådan uafhængig person vil dermed komme i konflikt med beskyttelsesselskabet, som har magtmonopolet i samfundet. Men denne uafhængige person har dog, i selvejerskabets navn, krav på at beskytte sig selv og det, der tilkommer ham, og en statsform, som han ikke selv har givet tilsagn til, kan ikke legitimt afholde ham fra at leve sit liv, som han ønsker. Nozicks løsning på dette åbenlyse problem er at forbyde ham at leve sit liv, som han ønsker, og som kompensation herfor at tilbyde ham medlemskab af beskyttelsesselskabet (Nozick 1974: 113). Jeg vil argumentere for, at dette er i uoverensstemmelse med selvejerskabs-tesen, samt den frihedsopfattelse, som Nozick sædvanligvis bekender sig til. Nozick

kan meget vel forsvare tiltaget med, at det er til alles fælles bedste, men i betragtning af hans modstand mod utilitaristiske principper, forekommer tiltaget i høj grad inkonsistent med Nozicks egne grundsætninger. Hvis det er tilladt at dispensere for den enkeltes frihed i denne sammenhæng, hvorfor er det så utilladeligt i andre sammenhænge?

Det er min opfattelse, at der er en anden følge af ovennævnte eksempel, som ikke hænger sammen med resten af Nozicks teori. Nozicks forsøg på at skabe fred og fordragelighed i minimalstaten involverer en sædvanligvis uacceptabel omfordeling af ressourcer. Den uafhængige anarkist får som bekendt gratis medlemskab af beskyttelsesselskabet, som kompensation for sin tabte frihed, og han nyder derved godt af de andre medlemmers betaling til systemet. Det er mit argument, at den uafhængige således er blevet en "free rider" i et system der tillader, at nogle betaler hele finansieringen, mens andre ganske gratis nyder godt heraf. Spørgsmålet er, om en sådan omfordeling vil blive accepteret af de betalende medlemmer, der jo på sin vis er interesserede i, at anarkisten bliver pacificeret. Det er blot dét i det, at de betalende medlemmerne går ud fra, at de er beskyttet mod anarkistens angreb, idet de dog betaler herfor. Beskyttelsesselskabet har dermed et problem, der afspejler Nozicks dilemma, for friheden til kun at gøre, hvad man har givet tilsagn til, kommer i karambolage med det redistributive element, der er afgørende for om Nozicks minimalstat fungerer. Nozicks fundament, som er selvejerskab, sættes således ind i en utilstrækkelig ramme, hvilket er særdeles problematisk for teoriens gyldighed.

Sammenfatning

Jeg mener at have påvist, at det er en følge af Nozicks minimalstat, at selvejerskab begrænses, eller i alle tilfælde fald nedtones for nogle individer. Nozick har ret i, at egalitære samfunds beskatning til fordel for de dårligere stillede i samfundet, vil begrænse friheden for de, der skal betale skatten. Nozick formår dog ikke selv at komme uden om redistributive elementer i sin idealstat. For selvom en beskatning mindsker nogles muligheder for at bestemme over deres liv, vil der være andre, der får bedre mulighed for at bestemme over deres liv, som vi så i tilfældet med anarkisten. Den konflikt, der opstod i forbindelse med individernes frihed, blev til en konflikt om den enkeltes selvejerskab, og er i sidste ende en konflikt mellem forskellige personers substantielle selvejerskab. Nozicks forsøg på at oprette en legitim stat er således i konflikt med selvejer-skabs-tesen, som er den primære forudsætning for hans teori. Dermed ikke sagt at selvejerskab er en umulighed, blot at Nozick ikke selv har formået at konstruere en statsform, der til fulde respekterer individernes selvejerskab.

Reference

Nozick, Robert (1974): *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books.

Robert Nozick og *Anarchy, State and Utopia*:

Locke og Nozick, forskelle og ligheder

Robert Nozicks *Anarchy, State and Utopia* (1974) var kraftigt påvirket af John Locke, men der er også væsentlige forskelle imellem disse to, skriver stud.scient.pol.erne Benedikte Kiær og Maria Pade Lange i dette essay.

Af Benedikte Kiær og Maria Pade Lange

En af de grundlæggende strømninger i vor tids politisk-filosofiske debatter er liberalismen. Ind imellem hævdes det endog, at der i dag intet alternativ er til liberalisme i en eller anden form. Den engelske filosof John Locke (1632-1704) er en af grundlæggerne af liberalismen, forstået som en moralfilosofi og politisk filosofi, der sætter individet og dets rettigheder i centrum. Der findes dog mange varianter af liberalismen: Fra John Rawls' (1971) socialliberalisme over Robert Nozicks (1974) minimalstat til Murray Rothbards (1982) liberale anarki. For nogle liberalister bliver statens rolle blot en beskyttelse af individets frihed fra indblanding, mens andre også lægger vægt på individets positive rettigheder som en nødvendig forudsætning for selvrealisering.

Fokus er hér på Lockes og Nozicks forsvar for henholdsvis staten som sådan og for minimalstaten, hvor individets ejendomsrettigheder og beskyttelsen af disse er det centrale element. Nozick anvender mange steder en Lockesk argumentation, om end han også divergerer på væsentlige områder. Da det lader til, at der er lighedspunkter mellem dem på mange fundamentale områder, men at de tilsyneladende kommer til forskellige konklusioner angående statens rolle er det interessant at udforske, hvor uenigheden centrerer, hvorledes den kommer til udtryk og hvorfor den er tilstede.

Retfærdiggørelse af pligter og rettigheder

Lockes retfærdiggørelse af naturlige rettigheder hviler på først og fremmest det teologiske fundament for naturloven. Denne skal ses som en moralsk lov, hvis berettigelse findes i antagelsen om, at vi alle er skabt af Gud, som ønsker at bevare os (i naturlig forlængelse af sin skabeseshandling) hvorfor naturloven dikterer menneskeheden bevarelse som Guds vilje (Simmons 1992: 48). Hvis liv er helligt, hvordan kan en konflikt mellem én persons liv og menneskeheden bevarelse da løses? For at besvare dette må Locke støtte sig til noget, som ligner en regel-konsekventalistisk overbygning på hans moralteori, efter hvilken det overordnede mål bliver bevarelse af menneskeheden som sådan.

Lockes individualisme begrundes i dels dét faktum, at vi er skabt i Guds billede (det teologiske fundament), dels—ifølge Simmons' fortolkning—en art Kantiansk respekt for lige og uafhængige moralske agenter (d.v.s. et deontologisk ræsonnement). Locke retfærdiggør således naturloven ud fra, at alle mennesker er lige, hvilket igen har en teologisk begrundelse (Simmons 1992: 41). Desuden ligger der en antagelse om, at målet (bevarelsen af menneskeheden) bedst fremmes, når individer nyder visse rettigheder. Dermed er der både en religiøs og en verdslig tone i Lockes moralteori. Denne dobbelthed genfindes i idéen om, at vi er Guds ejendom, men at vi ligeledes ejer os selv. Således forsøger Locke at kombinere idéen om

menneskets pligter overfor Gud, hvor Gud er i centrum, med menneskets rettigheder i forhold til andre, hvor personens eget værd er i centrum. Libertarianere som Nozick, og andre liberalister som fokuserer på individets såkaldt "negative" rettigheder og pligter, lægger i forlængelse af deres sekulære udgangspunkt generelt vægt på sidstnævnte. Nozick anvender Kants anden formulering af det kategoriske imperativ i sin rettighedsteori for på den måde at indføre et moralkodeks, der kan forenes med individets ukrænkelighed. Desuden lægger Nozick vægt på, at individet uhindret kan forfølge en livsplan og derigennem opnå "The meaning of life", hvilket er én begrundelse for, at individet skal have rettigheder. Nozick anvender således dele af Lockes rettighedsteori, men uden Lockes teologiske fundament, hvilket medfører nogle modsætninger i hans rettighedsteori. Dette vil vi undersøge nedenfor.

Rettighedernes indhold

De rettigheder Locke opstiller i *Two Treatises of Government* omfatter både rene frihedsrettigheder og "claim-rights", hvor sidstnævnte igen kan deles i dem, som direkte følger af ens pligter overfor andre (de obligatoriske, såkaldte "claim-rights") og dem, hvis udøvelse er frivillig (de frivillige, såkaldte "claim-rights"). De obligatoriske claim-rights kan ses alene som midler til at gøre vores pligt, mens de frivillige claim-rights ligger i rummet mellem vores pligter og grænserne for naturloven. Selvom pointen med vores frihed overordnet set er bevarelsen af menneskeheden, og naturloven sætter grænser for vores legitime handlen, betyder dette ikke, at friheden kun må bruges til opnåelse af dette mål. Men konsekvensen af ovenstående kategorisering er, at man ikke klart kan sige, hvorvidt Lockes moralfilosofi er pligt- eller rettighedsbaseret, da de er forbundne aspekter af det samme, imellem hvilke det ikke er muligt at prioritere (Simmons 1992: 76).

Nozicks udgangspunkt er derimod fundamentalt anderledes. Ifølge Nozick har ethvert menneske, qua der er et menneske, rettigheder som ingen må krænke (Nozick 1974: ix). De rettigheder, han refererer til, er personlig frihed og privat ejendomsret. Disse rettigheder skal respekteres og have status som noget fundamentalt samt betragtes som noget mere eller mindre absolut begrænsende. Dette vil imidlertid konstruere moralske "sidebindinger" (*side constraints*), da rettigheder sætter moralske grænser for, hvilke mål man kan forfølge. Her gør Nozick brug af Kants moralfilosofiske aksiom—princippet om, at man ikke blot skal behandle mennesker som midler, men også som selvstændige mål. Når mennesker behandles som mål, bliver de i stand til at leve et liv med mening (Nozick 1974: 50). "Sidebindinger" udtrykker derved ukrænkeligheden ved individet, som indebærer at staten ikke legitimt kan ofre nogen til fordel for andre. Staten må ikke tilsidesætte individets rettigheder ud fra ønsket om at maksimere sociale goder. Ved at tillægge rettigheder denne funda-

mentale status giver Nozick udtryk for kendsgerningen om vores separate eksistens (og dermed også vores selvejerskab), og i forlængelse heraf skal rettigheder betragtes som et personificeret krav (Nozick 1974: 28-33). Således lægges der op til, at moral er endogent givet i forhold til individet, hvilket dog synes at stemme dårligt overens med Kants kategoriske imperativ, som oprindeligt skal opfattes som værende knyttet til en objektiv a priori givet fornuft. Indførelsen af Kants moral-filosofiske aksiom kan derved give grundlag for en mere restriktiv tilgang til individuelle rettigheder end det fra Nozicks side nødvendigvis er tiltænkt. Hans rettighedsteori baserer sig først og fremmest på individets ret til ejendom, som på linje med Locke er den altoverskyggende rettighed, hvorigennem individet kan realisere sin livsplan og opnå et meningsfuldt liv. Centralt i *Anarchy, State and Utopia* står derfor tilegnelsesteorien.

Tilegnelse og ejendomsret

Lockes tilegnelsesteori går i korte træk ud på, at den person, som "blander sin arbejdskraft" med en ikke-ejet ting opnår ejendomsret til det produkt, der kommer ud af processen, forudsat at man ikke dermed berøver andre muligheden for at gøre det samme (Wolff 1991: 102). I udgangspunktet er der enten:

- A) en situation med negativt fællesskab, hvor alle må anvende jorden og dens produkter, men hvor ingen har ret til bestemte ting, eller
- B) en slags positivt fællesskab, hvor alle ejer jorden (Simmons 1992: 238).

Der synes at ligge et sekulært argument for privat ejerskab bag A), mens der i højere grad tilsyneladende ligger en teologisk tankegang bag B). Det er ikke ganske klart, hvorvidt Locke tager udgangspunkt i A) eller B), men uanset udgangssituationen er spørgsmålet, hvorledes privat ejendom opstår retfærdigt fra fællesskabet uden medlemmernes samtykke, og dette besvarer Locke med to argumenter, som er netop henholdsvis teologisk og mere verdsligt funderede (Simmons 1992: 240).

Baggrunden for det teologisk funderede forsvar for privat ejerskab er præmisserne om menneskehedens bevarelse, det fælles ejerskab af Jorden samt pligten til at bevare sig selv og dermed nødvendigheden af at forbruge. Locke når derved frem til, at det må være muligt på retfærdig vis at komme til at eje noget (Wolff 1991, 105 og Simmons 1992: 244). Privat ejendomsret kan begrundes (teologisk) ud fra, at Gud har befaleet os at arbejde, og at vi derfor har en pligt til at arbejde (Waldron 1988: 147). Denne pligts udførelse forudsætter en ret til produktet af vores arbejde. Det kan dog diskuteres, hvorfor denne ret konkret giver sig udslag i *privat* ejendomsret. Retten til frugten af ens arbejde kan endvidere ses som værende begrundet i menneskelige behov og retten samt pligten til selvbevarelse (Simmons 1992: 245, kritiseres af Waldron 1988: 169).

Det andet argument for privat ejendom tager udgangspunkt i vores ret til selvstyre (Simmons 1992: 326). Ved at "blande" vores arbejde med et eksternt objekt kan vi udvide vores naturlige ejerskab i os selv til eksterne objekter (Simmons 1992: 255).

Lockes dobbelte forestilling om henholdsvis Guds ejerskab

i mennesket (det teologiske argument) og menneskets ejerskab i sig selv synes at ligge bag de to ovenfor nævnte argumenter for ejendomsretten. Moral handler for Locke både om forholdet mellem Gud og mennesker og om forholdet mellem mennesker (Simmons 1992: 264).

Locke begrundes således ejendomsretten i den lige ret til selvstyre, hvilket giver en relativt begrænset ejendomsret. Der er en ydre grænse for ejendom, idet der skal altid være "enough and as good" tilbage til andre (Wolff 1991: 107; Simmons 1992: 288) og en indre grænse for ejendom, da spild er forkert (Simmons 1992: 285). Sidstnævnte er dog mindre relevant i en moderne pengeøkonomi.

Nozick accepterer stort set Lockes forsvar for ejendomsretten, men foretrækker en negativ formulering af Lockes princip om "enough and as good", da Nozick kræver, at man ved tilegnelsen ikke forværrer situationen for andre (Nozick 1974: 164). Han opstiller tre principper for "justice in holdings": Erhvervelse, overførsel og berigtigelse. Teorien opererer med et historisk retfærdighedsideal, idet retfærdighed bestemmes ud fra, hvordan erhvervelsen er tilvejebragt historisk. Grunden til, at Nozick lægger vægt på det historiske argument er, at han mener, at enhver teori der bygger på en bestemt fordeling eller "end-state"-princip krænker individets frihed. Overførsel af ejendom er retfærdig, såfremt den er frivillig (Nozick 1974: 150-153). Hvad der følger efter en frivillig overførsel (som overholder retfærdighed i erhvervelse), er i sig selv retfærdigt. Nozick pointerer, at netop det frivillige element i hans berettigelsesteori bryder ethvert "end-state"-princip (Nozick 1974: 164). Det er dog interessant at bemærke, at der i princippet ikke er nogle grænser for, hvilke rettigheder individer kan vælge at overføre. Det betyder i yderste konsekvens, at Nozicks minimalstat kan udvikle sig til en despotisk stat eller til en stat slående lig den danske velfærdsstat.

Det grundlæggende for Nozicks "justice in holdings" må være retfærdighed i erhvervelse, da enhver retfærdigt overført ejendom i udgangspunktet må være blevet erhvervet i overensstemmelse med dette princip. Berigtigelse af ejendom kan ske, når dette princip er blevet krænket eller en overførsel har fundet sted uden den forrige ejers frivillige accept. Hvad er da Nozicks grundlag for retfærdighed i erhvervelse? Han kommer ikke direkte ind på dette i *Anarchy, State and Utopia* (og pointerer selv, at hans teori er ufuldendt), men tager tilsyneladende udgangspunkt i en kritik af Lockes argument for retmæssig erhvervelse af ejendom. Nozick beskriver kun Lockes andet argument (Lockes første argument hviler på et teologisk grundlag og kan derfor ikke anvendes i Nozicks teori), som går ud på at blande sin arbejdskraft med et eksternt objekt og derved opnå ejerskab over det eksterne. Nozick spørger: "But why isn't mixing what I own with what I don't own a way of losing what I own rather than gaining what I don't?" (Nozick 1974: 174-175) Er Lockes argument virkelig baseret på udelukkende dette? Andre lægger vægt på, at arbejde for Locke er en formålsrettet handling, som er en del af os selv, og som vi derfor ikke kan miste. Arbejde bliver en del af retten til selvstyre, som vel at mærke er en lige ret. Dette begrundes, at kun den, som først arbejder med et objekt, opnår ejerskab til dette. At forsøge at kontrollere objekter, som allerede er en del af andres projekt ville være en krænkelse af deres ret til selvstyre (Simmons 1992: 275). Denne ret til selvstyre kan ses som en forlængelse af ikke blot Lockes teologiske fundament, men også af hans grundlæggende respekt for individer.

Nozick tolker Lockes andet argument meget bogstaveligt, men arbejde giver for Locke netop ejendomsret, og ikke blot brugsret, da ejendom ikke blot er til for vores selvbevarelse, men også for vores selvstyre. Er årsagen til Nozicks ensidige fremstilling af Lockes position måske, at en anerkendelse af en ret til selvstyre ville lede til en række problemer for Nozicks libertarianske projekt, hvor positive pligter og rettigheder ikke hører hjemme? Nozick kritiserer Lockes ejendomsretsteori men undlader at formulere en alternativ teori, som ville kunne retfærdiggøre erhvervelse. Således har Nozick ikke anden begrundelse for retfærdig erhvervelse end netop den lockeske.

Grænser for ejendomsretten

For Locke er der to grænser for ejendomsretten: En ydre defineret via kravet om at efterlade "enough and as good" for andre, samt en indre knyttet til vores evne til at anvende, hvad vi tilegner os (da det er utilstedeligt at lade noget gå til grunde) (Simmons 1992: 283). Nozick koncentrerer sig om den første grænse, men vælger at definere den negativt som et spørgsmål om, at en persons tilegnelse ikke må forværre situationen for andre. Når Locke taler om, at tilegnelse ikke må skade andre, må det skulle tolkes således, at tilegnelsen ikke må krænke andres tilsvarende ret til selvbevarelse og selvstyre (Simmons 1992: 292). Naturligvis vil én persons tilegnelse altid i nogen udstrækning hindre andres tilegnelse, da der vil være mindre at tilegne sig, men Locke argumenterer ud fra menneskelige behov, der dikterer, at en person altid har ret til så meget, at det dækker hans basale behov. "Enough and as good" skal tolkes ud fra individets ret til selvbevarelse og selvstyre, hvilket synes at give en snævrere grænse for ejendom end Nozicks "svage, lockeske betingelse" nævnt ovenfor (Simmons 1992: 294).

Både Locke og Nozick baserer deres opfattelse af staten og det politiske samfund på hensynet til individets rettigheder—i sær ejendomsretten—men når til forskellige konklusioner angående statens rolle over for individet. Disse forskellige konklusioner hænger i en vis udstrækning sammen med deres divergerende opfattelser af grænser for ejendomsretten.

Det politiske samfund

Lockes teori om det politiske fællesskab udspringer af hans ejendomsretsteori, da et væsentligt formål med det politiske fællesskab er beskyttelsen af vores ejendom (Waldron 1988: 137). Ved overgangen fra naturtilstanden til det politiske samfund opgiver vi kun de rettigheder, som er nødvendige for samfundets optimale fungeren (Simmons 1992: 310). De positive love skal bygge på og beskytte naturloven. Ved deres samtykke overfører borgerne således kun deres håndhævelsesret til det politiske styre, som blot skal klarlægge og håndhæve allerede eksisterende rettigheder (Simmons 1992: 314; Waldron 1988: 165). Dermed bliver en regerings funktion hos Locke at sikre, at kun legitim ejendom tillades, og at alle har lige mulighed for selvbevarelse og selvstyre (Simmons 1992: 317).

Frihedsrettigheder for Locke indeholder både hvad der kaldes "positive" og "negative" rettigheder i forlængelse af, for det første, hans teologiske udgangspunkt og, for det andet, hans generelle respekt for individet. Frihed som ikke-indblanding er, i direkte forlængelse af vores lige ret til selvstyre, ikke mere grundlæggende end frihed som mulighed for selvrealisering. Således taler Locke også om en "godgørenheds-

pligt" efter hvilken, man har ret til så meget af en andens overskud, at det forhindrer "ekstrem nød", i en situation hvor den nødstedte ingen andre muligheder har for at sikre sin overlevelse (Simmons 1992: 326-327). Dog er denne pligt tilsyneladende kun gældende over for den, som ikke har mulighed for at arbejde. Uanset udstrækningen af dem, mener vi afgjort, at der hos Locke er grundlag for at tale om såvel positive rettigheder som negative.

Nozicks forsvar for minimalstaten hviler tilsvarende på behovet for beskyttelse af ejendomsrettigheder og består dels af en beskrivelse af minimalstatens opståen, dels bevis for at dens opståen ikke krænker nogens rettigheder. Udgangspunktet her er for Nozick, som for Locke, naturtilstanden, hvorfra en minimalstat opstår. Han antager, at agenter i naturtilstanden handler i deres rationelle egeninteresse, og at de respekterer andres rettigheder. Nozick mener, ligesom Locke, at der i naturtilstanden vil forekomme brud på naturlovene, og at der derfor må organiseres en beskyttelse af individerne, men et forsvar for minimalstaten må indeholde mere end blot en opremsning af ulemper i naturtilstanden (Nozick 1974: 10-11). De "usynlige-hånds processer" (frivillige arrangementer og aftaler), der opstår under denne tilstand, skal medregnes. Den rationelle egeninteresse kan da vise sig at være tilstrækkelig til at skubbe folk mod en minimalstat: "Out of anarchy, pressed by spontaneous groupings, mutual-protection associations, division of labor, market pressures, economies of scale, and rational self-interest there arises something very much resembling a minimal state or a group of geographically distinct minimal state." (Nozick 1974: 16-17).

I naturtilstanden vil der således på privat initiativ oprettes beskyttelsesbureauer, som individerne frivilligt vil tilslutte sig (Nozick 1974: 12-15). Da nogle beskyttelsesbureauer viser sig at være mere effektive end andre, vil konkurrence føre til et dominerende beskyttelsesbureau inden for et territorium. Nozick mener dog, at denne organisering endnu ikke kan kaldes en stat, da ikke alle i territoriet er beskyttet, og da bureauet mangler, hvad Max Weber opfattede som det nødvendige for at være en stat: Et monopol på anvendelsen af tvang (Nozick 1974: 23). Der er personer (de uafhængige), som ikke ønsker at betale kontingent for medlemsskab, og som derfor fortsat vil håndhæve deres ret til at forsvare sig selv (Nozick 1974: 24-25). For at undgå den fare, de uafhængige derved påfører bureauets klienter, må bureauet forbyde de uafhængiges selvhjælps håndhævelse mod sine klienter og i forlængelse heraf kompensere dem for dette forbud. Den ultraminimale stats tilblivelse kan i følge Nozick forklares ved hjælp af en "usynlig hånd forklaring" (*invisible hand explanation*). Gennem den virksomhed, som skyldes det moralske krav om compensation, sker der en videre transformation af den ultraminimale stat over i minimalstaten (Nozick 1974: 119).

Hermed mener Nozick, at han har overvundet de moralske indvendinger, den individualistiske anarkist har over for minimalstaten. Monopolet er ikke opnået ved en uretfærdig skat, men derimod er det dominerende beskyttelsesbureauets *de facto* monopol blevet til gennem en "usynlig hånds proces" og ved hjælp af *moralsk tilladte midler*. Compensation til dem, der får forbud mod selvhjælps håndhævelse, er et moralsk krav over for dem, der udbyder beskyttelse (Nozick 1974: 114-115).

For Nozick er berettigelsesprincippet minimalstatens

grundlæggende princip. Derfor er minimalstatens funktion begrænset til at beskytte sine borgere mod vold, tyveri og bedrageri og sørge for håndhævelse af kontrakter (Nozick 1974: 26). Enhver stat mere udvidet end minimalstaten vil krænke folks rettigheder (Nozick 1974: 149). Her tænker Nozick især på Rawl's fordelingsprincip og kritiserer Rawl's for at betragte sociale goder som "manna fra himlen", som det blot gælder om at fordele (Nozick 1974: 198). En minimalstat er den eneste stat, der kan forenes med dét Kantianske princip, som Nozick gør brug af, og er derfor den eneste legitime stat (Nozick 1974: 333-334). Her kan vi igen understrege, at intet i Nozicks teori om statens opståen hindrer udviklingen af en velfærdsstat, da individer kan vælge frivilligt at overføre flere rettigheder til staten, end det er tilfældet i Nozicks minimalstat.

Statens rolle

For både Locke og Nozick er det centrale ved statens rolle beskyttelse af individets ejendomsret, men de definerer denne ejendomsret forskelligt, hvilket har den naturlige konsekvens, at statens rolle bliver forskellig. Nozicks fokus er individets rettigheder og ikke menneskeheden bevarelse, hvilket betyder, at alene beskyttelse mod ikke-indblanding i disse rettigheder bliver statens rolle. Locke nævner pligten til godgørelse samt understreger den lige ret til selvstyre og har derfor basis for indførelse af positive pligter i forholdet mellem stat og borger (omend udstrækningen af disse naturligvis kan diskuteres). For så vidt angår grundlaget for Nozicks rettigheder kan man spørge, om ikke antydningen af tilknytning til den anden formulering af Kants kategoriske imperativ bliver problematisk? Vil en respekt for individer som mål i sig selv ikke nødvendigvis indebære en respekt for disse individers mål? Kan Nozick anvende et kantiansk (og lockesk) udgangspunkt for forsvar for negative rettigheder og samtidig udelukke eksistensen af positive pligter og rettigheder? Vores moralske rettigheder udtrykker for Nozick vores moralske ukrænkelighed i forlængelse af dennes betydning for individuelt selvstyre (Simmons 1992: 326). Men indebærer fri forfølgelse af en livsplan (grundlaget for et meningsfuldt liv, Nozick 1974: 50) ikke både frihed fra indblanding og muligheder for iværksættelse af denne livsplan? Nozicks individfokus slører den uundgåelige sammenhæng mellem individer og konsekvenserne heraf for individers udformning af "et meningsfuldt liv". I sidste ende drejer det sig om visioner for "det gode liv": Hvis man er af den overbevisning, at vi ikke lever som isolerede individer, og at moralfølgelig er et interpersonelt spørgsmål, så må man være fortaler for én eller anden form for objektivt moralkodeks. Nozick synes på én gang at antyde dette og alligevel holde fast i, at alene individets rettigheder har betydning. Balancegangen mellem individets autonome handlefrihed og et almenmenneskeligt moralkodeks udgør et skisma, som genfindes i divergerende form i mange liberalistisk-inspirerede værker.

Sammenfatning

Vores udgangspunkt var, at undersøge hvorfor Nozick og Locke tilsyneladende når til forskellige konklusioner angående statens rolle. Vi er ud fra ovenstående nået frem til, at Nozicks teori via minimalstaten søger at skabe en "ramme for Utopia," hvor individet selv bestemmer, hvad der er "det meningsfulde liv", og hvor statens rolle således er begrænset. Locke derimod

lægger—især i Simmons' "rundhændede" fortolkning—mere vægt på muligheden for selvstyre, hvilket kan føre til en formulering af positive rettigheder, som antyder retningen for "det gode liv". Dette synes at være en væsentlig årsag til, at Locke og Nozick når til forskellige konklusioner angående statens rolle. Denne slutning er dog stærkt afhængig af, hvordan man tolker Lockes position. Ud fra den fortolkning, vi her har støttet os til, støder vi umiddelbart på en del modsætninger i Nozicks udgangspunkt i Locke, både hvad angår hans tolkning af Locke og den videre anvendelse af denne. Det er dog vigtigt at pointere, at det naturligvis aldrig har været Nozicks intention alene at støtte sig til et udgangspunkt i Locke. Nozicks hovedproblem synes dermed at være, at han på én side tager udgangspunkt i Locke, og på den anden side kritiserer ham uden at komme med et alternativt fundament for sin teori. Det er dog vanskeligt at udøve en gennemgribende og velfunderet kritik af Nozicks position, da den (som han selv indrømmer) ikke er helt udviklet i *Anarchy, State and Utopia* og aldrig siden er blevet udviklet af ham.

Referencer

- Locke, John ([1690] 1988): *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nozick Robert (1974): *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books.
- Rawls, John (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge: Belknap Press.
- Rothbard, Murray N. (1982): *The Ethics of Liberty*. Atlantic Highlands: Humanities Press.
- Simmons, A. John (1992): *The Lockean Theory of Rights*. Princeton: Princeton University Press.
- Waldron, Jeremy (1988): *The Right to Private Property*. Oxford: Clarendon Press.
- Wolff, Jonathan (1991): *Robert Nozick*. Cambridge: Polity Press.

Anmeldelses-essay:

Solidaritetsens pris

Politologen Peter Nannestads nye bog *Solidaritetsens pris* (1999) er et befriende opgør med den moraliserende indvandrer-debat, hedder det i dette essay af sociologen Mehmet Necef, der i 1999 modtog Den Danske Adam Smith Pris. Bogen er et videnskabeligt solidt forsøg på at forklare holdningen til indvandrerne ved brug af rational choice teori.

Af Mehmet Ümit Necef

Når man skal forklare modviljen imod indvandrere og flygtninge (etniske minoriteter) i Danmark, betjener man sig sædvanligvis af tre forskellige forklaringsmodeller. Den første model anskuer modviljen mod etniske minoriteter som udtryk for en individuel psykopatologi, d.v.s. som en individuel karakterbrist. En række træk som f.eks. beundring for magt og hårdhed, villighed til at underkaste sig strenge lederskikkelser o.s.v. ses ikke som noget medfødt, men derimod som skabt gennem forfejlede socialisationsprocesser. Selvom den psykopatologi, der ligger til grund for modviljen mod etniske minoriteter, er individuel, ligger dens årsager i noget, der er uden for individets kontrol. Når eksempelvis Jacob Holdt i *Politiken* taler om "indre mørkekræfter hos danskerne", "denne alle-inficerende sygdomsvirus", "det smuds, der pludselig vælter op fra vores dybest psykiske kældre" og om "den altid rumsterende indre svinehund", indskriver han sig med fynd og klem i denne forklaringsmodel.

En anden teoretisk retning ser i højere grad de etniske modsætninger i relation til samfundets materielle strukturer og ikke med udgangspunkt i individuelle personlighedsstrukturer. En sådan strukturalistisk tilgang har imidlertid svært ved at redegøre for, præcis hvordan "de materielle strukturer" sætter sig igennem i modviljen mod etniske minoriteter.

En tredje teoretisk tilgang til forståelsen af modviljen mod etniske minoriteter er at betragte den i lyset af teorierne om masseopinionsdannelse. Det er denne tilgang, der ligger til grund for den hidtil mest dybtgående analyse af danskernes holdninger til etniske minoriteter, nemlig bogen *I syv sind*, som Øyvind Gaasholt og Lise Togeby publicerede i 1995. I overensstemmelse med denne teori fremhæver Gaasholt og Togeby den centrale betydning, som henholdsvis massemediernes, visse opinionsledere og politikerne har for udviklingen af og i danskernes holdninger til etniske minoriteter. Ikke mindst massemediernes ansvar er et af bogens gennemgående og mest ihærdige budskaber.

Disse tre teoretiske tilgange fokuserer på forskellige aspekter ved modviljen mod etniske minoriteter, og de fremhæver hver især forskellige forklaringskategorier som de centrale. I én henseende er de tre teorier imidlertid ens: De indebærer alle, at det er faktorer uden for den enkeltes bevidste kontrol—folks underbevidsthed, deres placering i forhold til grundlæggende strukturer i samfundet eller massemediernes—der skaber modviljen mod etniske minoriteter. Alle de nævnte teorier tilhører således gruppen af de såkaldte "marionetteorier". Individuerne opfattes som "marionetter", hvis tankegang og adfærd er styret af andre end dem selv. Uenigheden

drejer sig kun om, hvem eller hvad der trækker i trådene. Sagt på en anden måde: Modviljen mod etniske minoriteter opfattes i dette teoriunivers *a priori* som noget irrationelt eller i bedste fald som noget arationelt.

Den rationelle modvilje

Den århusianske politolog Peter Nannestad benægter i sin nypublicerede bog *Solidaritetsens pris* ikke, at modviljen mod etniske minoriteter i varierende omfang kan være bestemt af irrationelle eller arationelle elementer. Men han understreger, at irrationelle eller arationelle elementer ikke er de eneste, der betyder noget i denne sammenhæng, og tillige at de ikke er de mest betydningsfulde.

Peter Nannestad tager udgangspunkt i et andet syn på individet og dets holdninger end "marionetteorierne". Hans grundlæggende teoretiske antagelse er således, at individet danner sin holdning til et givet problem ud fra en kalkule over, hvad dette problem betyder eller kan komme til at betyde for individets egen velfærd eller nytte. Individet vil danne og udtrykke en negativ holdning til noget, de regner med eller oplever vil indebære et velfærdstab for dem, og positive holdninger til det, dermed fører en velfærdsforøgelse. Holdninger er ikke tilfældige, men udtryk for egennyttmaksimerende individers nyttekalkule i konkrete eller hypotetiske situationer.

Anvendt på holdningen til etniske minoriteter implicerer dette udgangspunkt, at den grundlæggende årsag til, at individer har negative holdninger til etniske minoriteter, forventes at være, at de oplever et velfærdstab ved de etniske minoriteters tilstedeværelse i samfundet. Solidaritet med etniske minoriteter anses af mange for at være en prisværdig egenskab, skriver Nannestad, men, tilføjer han, solidariteten har også en pris, som ikke alle er villige eller i stand til at betale. Han formulerer sin grund tese således: Modviljen eksisterer, fordi solidaritet koster. Heraf følger umiddelbart en anden grundlæggende tese: Afgørende for udviklingen i modviljen mod etniske minoriteter er udviklingen i solidaritetens absolutte og relative pris.

Nannestad er godt klar over, at det kan virke direkte stødende på nogen, at man går ud fra, at negative holdninger til etniske minoriteter kan være udtryk for noget rationelt. Men han argumenterer overbevisende for, at folk der bliver stødt over hans tilgang, har misforstået noget: De har en forfejlet tilbøjelighed til at forbinde forestillingen om det rationelle eller fornuftsbase med forestillinger om oplysning og tolerance. Koblingen mellem rationalitet og tolerance er historisk betinget og ingen naturnødvendighed, påpeger han. Rationalitet og intolerance kan udmærket gå i spænd.

En anden årsag, der imidlertid er beslægtet med den første,

kan være, at man forveksler en rational forklaring på negative holdninger i forhold til etniske minoriteter med en rationel eller moralsk blæstempling af disse holdninger. Også det er imidlertid en fejlslutning, understreger han. At en holdning eller handling betegnes som rationel indebærer ikke *a priori* en moralsk vurdering, hverken positiv eller negativ.

Nannestad præsenterer tre grunde til, at han har valgt sin rationalitets-orienterede tilgang: For det første hævder han, at denne tilgang er underrepræsenteret i de eksisterende undersøgelser. For det andet kan tilgangen indeholde et betydeligt analytisk potentiale i forbindelse med studier på et område, der teoretisk ellers var helt domineret af "marionetteorier". For det tredje tillader denne tilgang i højere grad end dens konkurrenter, at der udledes præcise empiriske hypoteser, der kan testes mod foreliggende data. Teorien giver således mulighed for at gå et skridt videre end til at fortolke data i lyset af en teori, der på forhånd antages at være sand.

Velfærdstab og -gevinster

I overensstemmelse med sin teori tager Nannestad udgangspunkt i de omkostninger eller velfærdstab—"solidaritetspris"—som minoriteternes tilstedeværelse i det danske samfund har ført med sig for medlemmer af majoriteten. Nannestad ser således nærmere på forskellige typer af mulige omkostninger og velfærdstab på den ene side og mulige fordele og velfærdsgvinster på den anden side.

Nannestad påpeger med rette, at den mest håndgribelige omkostning, som de etniske minoriteter har indebåret for majoritetsbefolkningen, er den økonomiske. I denne sammenhæng nævner han f.eks. en undersøgelse af indvandringens påvirkning af offentlige finanser i 1995, som Økonomiministeriet lavede i 1997. Ministeriet havde her beregnet, at indvandrere og flygtninge fra traditionelle indvandrer- og flygtningelande som Tyrkiet, Pakistan, Libanon, Somalia o.s.v. gennemsnitligt udgjorde en udgift på 82.000 kr. netto om året (efter modregning af den skat, som personer fra de etniske minoriteter naturligvis betaler på lige fod med alle andre). I alt beløb samfundets nettoudgift (stadig efter modregning af skatteindtægter) til etniske minoriteter sig i 1995 til i alt 12,3 milliarder kroner om året.

Ifølge Nannestad er der ikke tale om et helt ubetydeligt beløb: "Taget under et udgør de etniske minoriteter for øjeblikket en økonomisk belastning for samfundet", skriver han. Det må derfor som udgangspunkt forventes, at det velfærdstab, der her er tale om, vil kunne være en faktor, der påvirker holdningen til de etniske minoriteter negativt. I hvilket omfang det vil ske, vil afhænge af, hvor belastende udgiften opleves af den enkelte, og hvordan individets præferencer i øvrigt ser ud. Forholdet til de etniske minoriteter er med andre ord både et spørgsmål om betalingsevnen og betalingsviljen hos den enkelte.

Nannestad diskuterer en mulig indvending mod påstanden om de etniske minoriteters økonomiske belastning for samfundsekonomien, nemlig at der også er en økonomisk og velfærdsmæssig gevinst ved de etniske minoriteters tilstedeværelse i samfundet. Denne gevinst består i det økonomiske nettobidrag, som de etniske minoriteter med tiden kan komme til at yde til samfundet, ikke mindst i kraft af, at de forudsigelige demografiske forskydninger i majoritetsbefolkningen kan tænkes afbalanceret af den anderledes alderssammensætning i

de etniske minoriteter. Eksempelvis argumenterer Økonomiministeriets analyse for, at de nuværende udgifter til de etniske minoriteter kan betragtes som en investering, der vil give udbytte i fremtiden. Imidlertid mener Nannestad, at der er god grund til at tvivle på, at dette argument kan påvirke individets nyttekalkule og dermed deres holdninger ret meget.

En anden måde, hvorpå tilstedeværelsen af etniske minoriteter kan resultere i et velfærdstab for (grupper af) majoritetsbefolkningen er, at de konkurrenceforhold, der kan opstå inden for specifikke områder—f.eks. med hensyn til boliger, arbejde eller uddannelsespladser o.s.v. Nannestad tilføjer dog, at dette velfærdstab generelt vil være beskedent i Danmark, fordi han ikke iagttager megen konkurrence mellem de to grupper på bolig- og arbejdsmarkedet.

De sociale transaktionsomkostninger

En tredje type af omkostninger eller velfærdstab, som Nannestad fremhæver, men som han samtidig medgiver, er vanskeligere at præcisere, er det, som han kalder "sociale transaktionsomkostninger". Begrebet låner og overfører han fra institutionel økonomi, hvor det betegner de omkostninger, gennemførelsen af en økonomisk transaktion giver anledning til, typisk i forbindelse med overvågning af aftalers overholdelse, fortolkning af aftalers indhold og håndhævelse af dem under og eftertransaktionen. Nannestad bruger begrebet bredt om de ressourcer, som enhver interaktion mellem to eller flere parter lægger beslag på hos de deltagende: Interaktioner "koster" nemlig noget—som minimum koster det tid, opmærksomhed og energi.

I forbindelse med ikke-økonomiske transaktioner er det "institutioner", der sørger for at holde transaktionsomkostningerne nede. I denne sammenhæng betyder "institutioner" de formelle og uformelle regler, som er kendt, og som følges af dem, der deltager i transaktionen. Det er således institutioner, der gør, at vi kan interagere med andre inden for på forhånd kendte rammer og regler—f.eks. regler for, hvordan konflikter og mulige tvivlsproblemer skal løses.

Nannestad argumenterer med rette for, at hele dette system til minimering af sociale transaktionsomkostninger kun kan fungere, hvis alle deltagere kender og accepterer de institutionelle rammer, som interaktionen foregår inden for. Der er således lettere at interagere med mennesker, der ligner én selv i social og etnisk henseende, og som "taler samme sprog" i både bogstavelig og overført betydning. Interaktion med individer, der er "anderledes", således at interaktionen med dem enten ikke dækkes af de kendte institutionelle regler, eller ikke kan antages at bevæge sig inden for ens egne institutionelle rammer, indebærer derimod forholdsvis højere transaktionsomkostninger. Således antager Nannestad, at etniske minoritets "anderledeshed" kan bidrage til modviljen mod dem fra majoritetens side. Ikke nødvendigvis på grund af en primitiv racisme eller etnocentrisme, men fordi "anderledeshed" indebærer forhøjede sociale transaktionsomkostninger og dermed et relativt velfærdstab. Når der ikke længere kun eksisterer én adfærdsnorm for passende adfærd i en given situation, men en række konkurrerende adfærdsnormer med forankring i hver deres kultur, kræver det en større indsats at begå sig i situationen: Individet skal som et minimum være fortrolig med flere værdi- og normsæt og desuden være i stand til at vælge den til lejligheden passende.

Den konklusion, som Nannestad drager ud fra disse over-

vejelser, er ikke overraskende, at et multikulturelt samfund alt andet lige er forbundet med højere sociale transaktionsomkostninger end et mere homogent samfund. Som illustration af denne pointe nævner Nannestad den begrundelse, som skoleinspektøren på Dalumskolen i Odense med mange elever fra etniske minoriteter gav, da han forlod sin post: Det var simpelthen blevet for besværligt at håndtere alle de hensyn, der i snart den ene snart den anden henseende skulle tages til elever med ikke-dansk baggrund.

En mulig velfærdsgevinst ved de etniske minoriteters tilstedeværelse i Danmark, som Nannestad nævner, er "den kulturelle berigelse af samfundet", et argument, der ofte bruges af tilhængere af et multikulturelt samfund. Nannestad køber ikke det argument, men hævder i stedet, at kulturel berigelse er et luksusgode, og at efterspørgslen derfor vil være stærkt afhængig af indkomst og uddannelse.

Hypoteser og resultater

Med udgangspunkt i sine overvejelser over velfærdstabets forskellige dimensioner opstiller Nannestad et antal hypoteser om modviljen mod etniske minoriteter i Danmark. Han tester hypoteserne på baggrund af en analyse af 26 kvartalsholdningsanalyser fra 1987-1993, som er foretaget af Institut for Konjunktur-Analyse (IFKA). I nogle af analyserne indtager han også data, der dækker perioden 1994 til 1996.

Den første hypotese vedrører udviklingen i omfanget af modviljen mod etniske minoriteter i Danmark over tid: Modviljens omfang vil variere med omfanget af tilvandringen til Danmark. Det skyldes, forklarer han, at alle de nævnte omkostningsfaktorer må antages at blive påvirket af omfanget af tilvandringen—og påvirket i samme retning.

I sine data finder han bevis for, at der findes en klar sammenhæng mellem udviklingen i antallet af asylsøgere, der i den undersøgte periode 1987-1993 søgte mod Danmark, og udviklingen i omfanget af modviljen mod etniske minoriteter. Langtidstendensen har været faldende frem til 1990 og stigende herefter. Modviljens stigende omfang siden 1990, hævder han, kan ses som udtryk for en generel skærpelse af holdningen til etniske minoriteter, d.v.s. en skærpelse på tværs af bl.a. uddannelses- og aldersgrupper. Omvendt er der hverken tale om en generel polarisering eller en social polarisering, hvor holdningsforskellene mellem sociale grupper øges.

Det viser sig desuden, at udviklingen i omfanget af modvilje mod etniske minoriteter har en række lighedstræk med udviklingen i procentdelen af respondenter, der er meget bekymrede over hhv. arbejdsløshed og vold og kriminalitet. Dette tyder på, fremhæver Nannestad, at disse problemer enten opfattes som kausalt forbundne eller ses som hørende til samme trusselstype.

Den anden hypotese om udviklingen over tid er: Modviljens omfang udvikler sig anti-cyklisk i forhold til de økonomiske konjunkturer. Med andre ord vil modviljen have en tendens til at formindskes i opgangstider og øges i nedgangstider. Hypotesen bygger på den præmis, at solidaritetens omkostninger generelt vil være lettere at bære i økonomiske opgangstider end under økonomiske recessioner. Ligesom i forbindelse med testning af den første hypotese, finder Nannestad også her en klar sammenhæng mellem konjunkturudviklingen, repræsenteret ved udviklingen i arbejdsløsheden, og udviklingen i omfanget af modviljen mod etniske minoriteter i den undersøgte periode 1987-1993. Hypotesen bekræftes empi-

risk.

Problemet med statistiske analyser er naturligvis, at et sammenfald mellem forskellige tendenser (modvilje kontra arbejdsløshed) ikke nødvendigvis er det samme som en sammenhæng. Men Nannestad har ladet sine modeller, der som nævnt er udarbejdet på 1987-1993 tal, "forudsige" udviklingen i 1994-1996, hvor både antallet af asylsøgere og arbejdsløsheden faldt. Forudsigelserne svarer ganske godt til den faktiske udvikling i andelen af interviewpersoner, der udtrykte modvilje over for flygtninge og indvandrere. Denne andel faldt efter 1993.

Nannestads analyse tyder på, at væksten i omfanget af modviljen mod etniske minoriteter i Danmark, som fandt sted i perioden 1990-1993, i væsentligt omfang var forårsaget af et sammenfald af to omstændigheder: En vækst i antallet af asylsøgere på et tidspunkt, hvor den økonomiske konjunktur var for nedadgående. Dette sammenfald var ensbetydende med, at solidaritetens pris i denne periode blev mere følelig.

Velfærdstabets størrelse

Omkostningerne ved etniske minoriteters tilstedeværelse i samfundet er ikke nødvendigvis ligelig fordelt. Grupper, der konkurrerer direkte med etniske minoriteter om bestemte knappe goder, risikerer således at komme til at bære et forholdsvis større velfærdstab end andre. Man må derfor gå ud fra, at modviljen mod etniske minoriteter i Danmark vil være større i de befolkningsgrupper, der må anses for at være de mest konkurrenceudsatte grupper.

To sådanne grupper kunne tænkes at være dels de ufaglærte, dels lejere. De tilgængelige data gør det imidlertid ikke muligt at undersøge omfanget af modviljen blandt ufaglærte, og desuden ville det være vanskeligt, påpeger Nannestad, at udskille effekten af denne gruppes generelt lave uddannelsesniveau fra en eventuel effekt af deres konkurrencesituation.

Derimod tillader de tilgængelige data at undersøge, om lejere i højere grad end foreksempel boligejere er præget af modvilje mod etniske minoriteter. Hypotesen er derfor: Modviljens omfang er større blandt lejere end blandt boligejere. Analysen bekræfter denne hypotese, da omfanget af modviljen mod etniske minoriteter viser sig at være større blandt respondenter i lejebolig end blandt boligejere. Resultatet kan således tyde på, at en (oplevet) konkurrencesituation giver næring til en modvilje eller skepsis.

Betalingsevnen

Ifølge Nannestad er det imidlertid ikke alene velfærdstabets størrelse, der kan variere mellem forskellige sociale grupper i det danske samfund. Evnen til at bære et velfærdstab af en given størrelse ("betalingsevnen") kan ligeledes variere og vil givetvis gøre det. Ressourcestærke personer vil, alt andet lige, have større betalingsevne end ressourcetsvage grupper. Man vil derfor forvente, at omfanget af modviljen mod etniske minoriteter er mindre i ressourcestærke end i ressourcetsvage grupper. Spørgsmålet er blot, hvilke ressourcer der har betydning i denne forbindelse.

De rent økonomiske omkostninger må klart forventes at spille en rolle, når velfærdstabet gøres op. Derfor forventer Nannestad, at indkomst eller økonomisk formåen i egentlig forstand er en relevant ressource, når betalingsevnen skal operationaliseres. Disse overvejelser leder til den første hypotese i det sæt af hypoteser, som har med "betalingsevnen" at

gøre: Omfanget af modviljen varierer med indkomsten. Undersøgelsen bekræfter denne hypotese: Der ser ud til at eksistere den forventede (negative) sammenhæng mellem indkomst og modvilje mod etniske minoriteter, selv om den primært skyldes, at gruppen med de højeste indkomster skiller sig markant ud fra resten, når det drejer sig om modviljens omfang.

Samtidig viser analysen, at udviklingen af modviljen i perioden 1987-1993 i høj grad synes at være forløbet parallelt i alle indkomstgrupper. Desuden viser analysen, at sandsynligheden for modvilje er højere blandt respondenter, der føler, at deres personlige økonomi er blevet forringet, end blandt respondenter, der føler, at det går dem økonomisk uændret eller bedre. Dette resultat, fremhæver Nannestad bekræfter betydningen af udviklingen i den økonomiske situation for udviklingen af omfanget af modviljen mod etniske minoriteter.

Nannestad præsenterer en anden overvejelse omkring indkomstens betydning, der fører til samme resultat: Velfærdsgevinsten som følge af den kulturelle berigelse vil således vokse i betydning med stigende indkomst, hvilket vil styrke den negative sammenhæng mellem modviljens omfang og indkomst.

En anden variabel, der er relevant i forbindelse med ressourcetraktning, er alder. Individets psykiske og fysiske ressourcer, og dermed deres betalingssevne, aftager nemlig med alderen. Den aldersrelevante hypotese er således: Omfanget af modviljen vokser med stigende alder. Nannestad minder om, at den sammenhæng mellem alder og modvilje mod etniske minoriteter, som hypotesen angiver, nærmest er et standardresultat, som er fundet i de fleste empiriske undersøgelser, og som forventet viser Nannestads analyse, at sandsynligheden for modvilje stiger med stigende alder, når der ses bort fra respondenter i alderen mellem 20 og 24 år. Her finder Nannestad en forholdsvis høj grad af modvilje, hvilket—ifølge hans fortolkning— kan hænge sammen med, at det er i dette aldersgruppe, mange skal til at etablere sig på arbejds- og boligmarkedet, og at de i denne forbindelse kan opfatte gruppen af etniske minoriteter som konkurrent.

Som en tredje ressourcetribe inddrager Nannestad uddannelsesniveaet. Som følge af den teoretiske tilgang han har valgt, er uddannelse først og fremmest af interesse i forbindelse med transaktionsomkostninger. En højere uddannelse formidler nemlig træning i præcis de færdigheder, hvis beherskelse kan antages at kunne medvirke til at nedbringe de sociale transaktionsomkostninger, der knytter sig til etniske minoriteters tilstedeværelse i Danmark. Træning i problemløsning, i håndtering af nye og ukendte situationer og i omgang med forskellige symbolsystemer er noget centralt i videregående uddannelser, hvilket alt andet lige gør folk med en videregående uddannelse bedre rustede til at begå sig i situationer, der ikke eller kun delvist er struktureret af kendte institutioner.

Nannestad forventer desuden, at udviklingen over tid i modviljens omfang vil forløbe stort set parallelt på tværs af uddannelsesgrupper, blot på forskellige niveauer. Hypotesen, som vedrører uddannelsens påvirkning på omfanget af modviljen, er således: Sandsynligheden for modvilje mod etniske minoriteter falder med stigende uddannelsesniveau. Udviklingen over tid vil være uafhængig af uddannelsesniveau, d.v.s. forløbe stort set parallelt på tværs af uddannelsesgrupper.

Hans undersøgelse bekræfter, at sandsynligheden for modvilje mod etniske minoriteter falder med stigende uddannel-

sesniveau. Analysen viser også, at udviklingen over tid i høj grad er forløbet parallelt på tværs af uddannelsesgrupper. Uddannelse synes altså, konkluderer han, i højere grad at have betydning for, hvor niveauet for omfanget af modviljen i en gruppe ligger, end for hvordan omfanget af modviljen svinger omkring dette niveau over tid.

Her retter Nannestad kritik imod to forklaringer på, hvorfor uddannelsesniveaet påvirker omfanget af modviljen. Den ene er Gaasholt og Tøgebys forklaring fra *I syv sind*, der går ud på, at en længerevarende uddannelse skaber bestemte holdninger og værdier hos individet, som f.eks. åbenhed og fordomsfrihed. Den anden er påstanden om, at højere uddannelse fører til en privilegeret position, således at den højt uddannede ikke behøver at frygte konkurrencen fra etniske minoriteter.

Betalingsviljen

Nannestad fremhæver, at betalingsevnen imidlertid kun er den ene side af sagen. Den anden er betalingsviljen. Selv om der nok kan tænkes at være en sammenhæng mellem de to faktorer, kan man lige så godt forestille sig, at to individer med samme betalingssevne godt kan have forskellig betalingsvilje i forhold til omkostningerne og derfor også forskellige holdninger.

Betalingsviljen er til syvende og sidst et spørgsmål om, hvordan den enkelte prioriterer mellem forskellige udgiftsområder og -typer. Denne prioritering kalder Nannestad den enkeltes "præferencestruktur". En indikator for, hvordan den enkeltes præferencestruktur i relevante henseender ser ud, og dermed for pågældende betalingsvilje, vil kunne være dennes politiske ståsted, som det for eksempel kommer til udtryk ved valg af parti. Den sidste hypotese lyder således: Der vil være en sammenhæng mellem politisk ståsted og sandsynligheden for modvilje mod etniske minoriteter.

Nannestad specificerer hypotesen lidt mere: Han antager, at omfanget af modviljen mod etniske minoriteter vil være mindst blandt dem, der foretrækker partier, som er fortalere for en "abstrakt solidaritet" og en mere eller mindre radikal "rettighedsliberalisme". Ifølge Nannestad vil det i Danmark svare til venstrefløjspartierne, Det radikale Venstre og Kristeligt Folkeparti.

Undersøgelsens resultater bekræfter hypotesen. Men han finder ikke de store forskelle mellem de forskellige midterpartiers tilhængere. Hvis man tager partivalget som indikator på betalingsviljen i forhold til solidaritetens pris, noterer Nannestad, at forskelle med hensyn til betalingsviljen ikke synes at spille den store rolle for omfanget af modviljen mod etniske minoriteter. Der er dog en undtagelse, nemlig tilhængere af Fremskridtspartiet. Disse adskiller sig nemlig ikke kun fra alle andre i kraft af det store omfang af modviljen mod etniske minoriteter, men også i den stabile udvikling i modviljens omfang over tid. Ifølge Nannestads analyse høster Fremskridtspartiet ekstra tilslutning mellem 1987 til 1993, når omfanget af modviljen mod etniske minoriteter vokser, og taber tilslutning, når modviljens omfang går ned. Her har Nannestad en vigtig iagttagelse: Fremskridtspartiet synes at profitere af negative holdninger til etniske minoriteter snarere end at være årsag til dem.

Er medierne den største skurk?

Også for Nannestad spiller medierne en vigtig rolle i forbindelse med holdningerne til etniske minoriteter. Det er heri-

gennem—f.eks. ved at fokusere på velfærdstab som følge af udlændinges kriminalitet—majoritetsbefolkningen får deres informationer om omkostninger og gevinster i forbindelse med etniske minoriteters tilstedeværelse.

Ifølge Nannestad skaber medierne imidlertid ikke majoritetsbefolkningens holdninger. Det rationelle individs holdninger—i dette tilfælde til etniske minoriteter—antages stadig at være bestemt af dets fundamentale nyttekalkule, kombineret med dets betalingsevne og betalingsvilje. I kraft af de informationer, de leverer, udgør medierne snarere et nødvendigt mellemlid mellem individets generelle hensyn til dets egen nytte og dets holdning til etniske minoriteter.

Disse og andre overvejelser om mediernes betydning fører frem til to hypoteser. Den første hypotese om mediernes betydning for holdningen til etniske minoriteter vedrører omfanget af modviljen over tid: Hvis der er en sammenhæng, forventes det, at udviklingen i mediernes omfang både påvirker og påvirkes af udviklingen i omfanget af modvilje mod etnisk minoriteter.

Den anden hypotese vedrører variationer i modviljens omfang over (grupper af) individer, som bunder i forskelle i deres medieforbrug: Forskellige mediers dækning af stofområdet "etniske minoriteter" resulterer ikke eller kun i ringe omfang i forskelle mellem mediernes konsumenter med hensyn til deres holdning til etniske minoriteter.

Når Nannestad tester disse hypoteser, kan han ikke finde empirisk belæg i sin materiale for at hævde, at udviklingen i omfanget af mediedækningen af etniske minoriteter generelt skulle have været en betydningsfuld årsag til udviklingen i omfanget af modviljen i perioden 1987 til 1993. Et sådant kausalitetsforhold lader sig ikke påvise. Hans analyser viser derimod, at hvis der er tale om en kausalsammenhæng mellem mediedækningens og modviljens omfang, så går kausaliteten enten fra udviklingen i modviljens omfang til mediedækningens omfang eller begge veje.

Nannestad finder heller ikke empirisk belæg for at konkludere, at negativ medieomtale af etniske minoriteter generelt er en betydelig årsag til negative holdninger i befolkningen. Han kan således ikke påvise nogen forskel med hensyn til holdningsudviklingen mellem forskellige grupper af respondenter, som svarede til forskellene i holdningen til etniske minoriteter i de aviser, de læste.

Nannestad slår til lyd for, at respondenterne i det materiale han undersøger, hverken fremstår som hjælpeløse ofre for mediernes manipulationer eller som i overvejende grad passive og ikke-reflekterende modtagere af mediernes budskaber. Snarere er hans konklusion, at det ikke er en medieskabt virkelighed, de forholder sig til, selv om den utvivlsomt kan være mediefremmedt. Hvad man end måtte mene om de danske mediers optræden i forhold til de etniske minoriteter, skriver han, rækker bevismaterialet ikke til en fældende dom, når det drejer sig om, hvorvidt medierne kan tillægges et generelt ansvar for holdningsudviklingen i den danske befolkning.

Hvad må der gøres?

Nannestad har en erklæret ambition om ikke at anskue spørgsmålet om danskernes holdning til etniske minoriteter ud fra en moralsk eller moraliserende synsvinkel. Hans udgangspunkt er snarere en overordnet interesse i integrationspolitikens nødvendighed, muligheder og grænser under forskellige forhold.

På baggrund af sine analyser peger Nannestad på tre mulige veje, som man politisk kan vælge med henblik på at reducere modviljen mod etniske minoriteter. Og at man bør føre en sådan politik ser han—med rette—både som en forudsætning for og som led i integrationen af etniske minoriteter.

Den første vej er at minimere solidaritetens pris. Det gælder både de økonomiske og ikke-økonomiske omkostninger i forbindelse med etniske minoriteters tilstedeværelse i Danmark. For at sænke de økonomiske omkostninger har det prioritet, at de etniske minoriteter integreres på det almindelige arbejdsmarked. Nannestad påpeger i den forbindelse, at årsagerne til de vanskeligheder, som etniske minoriteter møder i forhold til arbejdsmarkedet, både kan have deres udspring på arbejdsmarkedets efterspørgselsside og op på dets udbudsside. Hvis der er problemer på efterspørgselssiden, må det være arbejdsmarkedet og dets måde at fungere på, der må være i fokus som led i den integrationspolitiske indsats. Hvis der er problemer på udbudssiden, er det derimod de etniske minoriteter og for eksempel deres kvalifikationer som arbejdskraft eller deres incitament til at søge og tage arbejde, den integrationspolitiske indsats må rette sig imod.

Nannestad kommer her med en vigtig konstatering, som også andre forskere har påpeget: Det danske (og generelt nord-europæiske) arbejdsmarked er af flere grunde ikke specielt åbent for medlemmer af etniske minoriteter. Den generelle modvilje er således ikke den eneste barriere, de møder, selv om den utvivlsomt spiller en rolle. Der findes, fremhæver han, også en række "strukturelle faktorer", der er med til at reducere efterspørgslen efter arbejdskraft fra de etniske minoriteter og dermed gøre arbejdsmarkedssituationen vanskelig for dem. Blandt disse strukturelle faktorer påpeger Nannestad den høje danske mindsteløn som den vigtigste. Denne kræver en høj arbejdsproduktivitet, som en del medlemmer af de etniske minoriteter på grund af manglende kvalifikationer har svært ved at præstere.

Nannestad gør i denne forbindelse opmærksom på, at der også er en del danskere, der har det samme præstationsproblem, men i forhold til dem har der længe eksisteret en stille konsensus om, at hvis folk ikke var i stand til at bestride et job, der kunne give dem mindstelønnen, ville man hellere betale dem en overførselsindkomst for helt at holde dem fra arbejdsmarkedet. Denne linie har utvivlsomt haft sociale konsekvenser for de danskere, der på denne måde er blevet marginaliserede, fremhæver Nannestad, men i relation til integrationen af etniske minoriteter, mener han, at disse konsekvenser har været intet mindre end fatale.

En anden konsekvens af den høje danske mindsteløn, skriver Nannestad, er, at der ikke findes ret mange lavløn- og lavstatusjobs tilbage i dansk industri. De er blevet rationaliseret bort. Han mener, at det utvivlsomt i mange henseender er en positiv udvikling, men at det til gengæld betyder, at en af de indgangsveje til arbejdsmarkedet, der i andre lande står åben for indvandrere og flygtninge, er mere eller mindre lukket i Danmark. Hertil føjer han det faktum, at andelen af ufaglærte jobs i den danske økonomi generelt er faldende. Det rammer de etniske minoriteter forholdsvis hårdere end den danske befolkning, fordi andelen af ufaglærte blandt medlemmer af etniske minoriteter er højere end i befolkningen som helhed.

På baggrund af erfaringer fra udlandet peger Nannestad desuden på servicesektoren, ikke mindst den private service-

sektor, som en mulig indgangsvej til arbejdsmarkedet for de etniske minoriteter. Han skynder sig imidlertid at tilføje, at skattesystemet indretning betyder, at et sådant marked stort set ikke er eksisterende i Danmark.

Ifølge Nannestad er det vanskeligt—ikke mindst på kort sigt—at gøre noget ved disse strukturelle problemer. Han ser med skepsis på muligheden for at fjerne mindstelønnen på arbejdsmarkedet, således at indvandrere og flygtninge ved at konkurrere på lønnen kunne opnå et bedre fodfæste på arbejdsmarkedet. Et sådant løsningsforsøg vil derimod øge lønkonkurrencen med ufaglærte danskere og sandsynligvis øge deres modvilje. Nannestad argumenter også imod positive kvoteordninger på arbejdspladserne med henvisning til, at det vil blive opfattet som en negativ særbehandling af danskere og derfor også øge modviljen.

På arbejdsmarkedets udbudsside er der primært to faktorer, som Nannestad mener, at en integrationspolitisk indsats bør fokusere på. Den ene er kvalifikationer hos indvandrere og flygtninge. Den anden er deres incitamenter til at søge ud på arbejdsmarkedet.

Indsatsforslag vedrørende den første faktor er helt ukontroversiel. Alle forskere og politikere, der har udtalt sig om de "udsatte grupper", uanset om der er tale om "de fremmede" eller danskere, har anbefalet opkvalificeringsstrategier.

Indsatsen i forbindelse med den anden faktor, incitamenterne, er derimod mere kontroversiel. Med henvisning til Rockwoolfondens analyser fremhæver Nannestad, at det er empirisk veldokumenteret, at det danske system med dets forholdsvis høje satser for overførselsindkomster betyder økonomiske incitamentsproblemer. Han efterspørger i denne forbindelse forskning, der konkret kan belyse, hvilken rolle økonomiske incitamenter spiller for de etniske minoriteters optagelse på arbejdsmarkedet, men antager samtidig, at dette problem er af forholdsvis større betydning for de etniske minoriteter, fordi andelen af ufaglærte—og dermed lavtlønnede—er større i de etniske minoriteter end i den danske flertalsbefolkning. Desuden noterer han med slet skjult forundring, at det officielle udgangspunkt, som kommer frem i diverse ministerielle rapporter, synes at være den, at man kan se bort fra de økonomiske incitamenters betydning, og at medlemmer af de etniske minoriteter selvfølgelig er interesserede i at komme ud på det danske arbejdsmarked.

Vedrørende de ikke-økonomiske omkostninger, der er med til at skabe og opretholde en modvilje mod etniske minoriteter og dermed vanskeliggøre integrationen, har Nannestad også et forslag. Med disse omkostninger hentyder Nannestad til den tilpasning til en situation med tilstedeværelse af minoriteterne, der kræves af den danske flertalsbefolkning. Størrelsen af de ikke-økonomiske omkostninger afhænger derfor af, hvor meget den danske befolkning skal tilpasse sig denne situation. Forslaget går for det første ud på klart at definere, hvilken tilpasning de to parter hver især skal præstere. For det andet foreslår Nannestad, at der fastlægges passende sanktionsmekanismer, hvis parterne ikke lever op til de opstillede tilpasningskrav.

En anden måde at modvirke majoritetsbefolkningens modvilje over for etniske minoriteter på, er at gøre flertalsdanskere, specielt de svageste, mere ressourcestærke. Han bemærker med forundring, at en sådan strategi ikke indgår i den aktuelle integrationspolitik. Tværtimod synes der at være en tendens til at opfatte integrationspolitik som noget, der primært må

rette sig mod de etniske minoriteter og ikke mod flertalsdanskere. Idet omfang, der overhovedet opereres med integrationsfremmende tiltag i forhold til flertalsdanskere, er det betalingsviljen snarere end betalingsevnen, der fokuseres på. Og som oftest bliver resultatet forskellige former for anti-racistisk holdningspåvirkning.

Nannestads forslag vedrørende den tredje vej, nemlig påvirkning af betalingsviljen, vil næppe glæde folk, der har viet deres liv til at bekæmpe racismen. Nannestad kommer nemlig frem til det resultat, at en ren holdningspåvirkning ikke bør gøres til et centralt element i en integrations politisk indsats. Dels er de evt. gavnlige virkninger af en systematisk holdningspåvirkning i bedste fald usikre. Dels vil en sådan strategi let vise sig at have kontraproduktive konsekvenser og således snarere øge modviljens omfang end formindske den.

Nannestad påpeger i denne sammenhæng en gennemgående svaghed ved mange af de forslag til holdningsbearbejdelse, der er fremkommet i den danske debat: De synes baseret på den forudsætning, at individernes holdninger blot er mere eller mindre tilfældige "diskursive artikuleringer" uden nogen forankring i individernes øvrige livsomstændigheder eller empiriske erfaringer, og at de derfor kan erstattes af andre holdninger, hvis de udsættes for de rette påvirkninger. En sådan opfattelse af forholdet mellem holdninger, viden og bevidsthed er i bedste fald naiv og kan umiddelbart sammenlignes med ren og skær symptombehandling.

Læs den!

Det er befriende at læse en bog, der forsøger at hæve sig over den moraliserende tone, der i årevis har domineret debatten om danskernes holdninger til "de fremmede". Disse holdninger, der mere og mere tager en religiøs karakter og som nærmest opfatter bekæmpelsen af modviljen mod etniske minoriteter som en slags djævluddrivelse, er ikke en løsning, men snarere en del af problemet.

Nannestads overvejelser, analyser og anbefalinger bør studeres af alle, der er interesseret i at formindske modviljen mod etniske minoriteter og lette "de fremmedes" integration i det danske samfund.

Litteratur

- Gaasholt, Øyvind, og Lise Togeby (1995): *Isyv sind*. Politika: Aarhus.
- Holdt, Jacob (1999): Sløret for vores øjne. *Politiken* 4. september 1999.
- Nannestad, Peter (1999): *Solidaritetsens pris: Holdninger til indvandrere og flygtninge i Danmark 1987-93*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1999.
- Økonomiministeriet (1997): *Økonomisk oversigt*. København: Schultz.

Anmeldelser

Afmagtens mand

Per Stig Møller: *Magt og afmagt : Bemærkninger om magtens teori og praksis*. København: Høst, 1999. 207 pp. 248.- kr.

Per Stig Møller ville have magt—selvfølgelig den magt, der skal til for at opnå et mål, som ligger ud over magten. I stedet kom han til at føle afmagt. Sådan sælger man en bog, der i øvrigt handler om Machiavelli, Cicero og Aristoteles—og som derfor ikke nødvendigvis er interessant for det brede publikum.

Hovedtemaet er magt. Det gælder både magtovertagelsen, magtbevarelsen og magtudøvelsen—som i følge Møller kan have to formål: Magtudøvelse for magtens egen skyld, eller magtudøvelse med henblik på “et mål, der ikke blot kan være udøvelsen af magt”. Sidstnævnte er tydeligvis det efterstræbelsesværdige, idet målet sætter grænser for, hvad man kan gøre med magten. Og det—mener Møller—er afgørende. Han slår et slag for Menneskerettighederne (FN's), men kommer ikke ind på farerne i den demokratiske magtudøvelse.

Møller antager uden videre, at det kan lade sig gøre på meningsfyldt måde at regulere den globale økonomi gennem internationale aftaler og dermed stække “finansfyrsterne”. Det sker med støtte i et gammelt citat af Karl Popper, men uden egentlig analyse eller begrundelse. Det er temmelig uklart, hvad sådanne internationale aftaler præcis skulle gå ud på, selvom Møller nævner muligheden for internationale bankregler. Er det alt? I så fald springer han op som en løve og falder ned som et lam. Og godt det samme.

Møllers bog er en lidt speciel blanding af gennemgang af

magtteori og personlige betragtninger, anekdoter m.m. Man følger sig næsten inviteret inden for i forfatterens hoved, mens han læser klassikerne. Pludselig bliver læseren taget ud af tangenten—med personlige refleksioner om “spin doctors”, magtkampe i partierne, bagvaskelse af politiske modstandere o.s.v. Egentlig er det ganske underholdende, om end lidt forvirrende.

Men mange af Møllers mere eller mindre løsevne betragtninger er faktisk ganske interessante. Han påpeger f.eks., at nazismen præsenterede sig som en ungdomsbewægelse—akkurat som mange af de venstre-radikale, totalitære bevægelser. Og han antyder dermed det farlige i at falde pladask for ungdommelig entusiasme. I dag klynker mange gamle ungdomsoprørere over, at de nu pludselig tages alvorligt i al deres marxistiske galskab, så mange år efter. Men hér slår Møller fast med syvtommersøm, at hvis ungdomsoprørerne fra 1968 havde fået magt, som de havde agt, ville de ikke have holdt sig tilbage. Også de mente, at alt gammelt skulle omstyrtes.

Møller noterer også de farlige tendenser til professionalisering af politikken, navnlig tendensen til at foretrække stadig yngre politikere. Hvis de unge går direkte fra ungdomsbewægelserne eller eksamensbordet ind i politik, har de ikke delt vilkår med befolkningen, og de har ingen særlig erhvervs erfaring, der kan virke modererende på deres adfærd. Når for mange gør politik til “first career”, bliver befolkningen lettere prøveklud for teorier og eksperimenter

Desværre følges Møllers betragtninger kun i ringe grad op af konkrete anbefalinger. Skulle man f.eks. modvirke professionaliseringen af politikken ved at begrænse partistøtten og nedsætte folketingsmedlemmernes løn? Skulle man indføre aldersgrænser eller term-limits?

Per Stig Møller er bedst, når han holder sig til sine skarpsindige betragtninger om dansk politik. Han er dårligst, når han f.eks. fortæber sig i dommedagsprædikener mod den "atomiserede liberale stat" som er "gået op i en atomiseret verden, der er uoverskuelig og gør afmægtig". Han beklager ligefrem, at vi i det internationale samfund "har fået en fri, men ureguleret økonomi uden politisk eller retlig indblanding".

Men hans analyse er forkert. De retlige regler findes, også der hvor de ikke håndhæves af stater. Man holder aftaler, fordi det kan betale sig. Og den politiske indblanding findes sandelig også. Verden har næppe set sin sidste handelshindring endnu, ligesom staterne fortsætter med at skabe kaos ved at blande sig i forbrugernes og virksomhedernes dispositioner. Det bør være læren af krisen i Asien.

Møller drager dog en anden konklusion. På baggrund af Asien-krisen forklarer han, at verden risikerer at få en overproduktion, "hvor der udbydes flere varer, end der købes. Følgen bliver prisfald og til sidst en deflation. En sådan kan ingen i dag overskue virkningen af, fordi ingen har erfaringer med den, og alle derfor risikerer at håndtere den forkert med et økonomisk sammenbrud til følge".

Nåda! For det første må et generelt prisfald vel pr. definition må betragtes som en deflation. For det andet er der vel ingen problemer i det? Mon ikke en "overproduktion" forsvinder som dug for solen i en markedsøkonomi—netop som følge af lavere priser? Og hvad skulle problemet være i, at varer bliver billigere? Problemet består vel snarere i, at en række investorer har satset forkert—på dispositioner, der ikke kan forrente sig. Det tab må de så bære. Og så kan man fromt håbe, at de asiatiske stater har lært lektien og fremover vil

undlade at opmuntre investeringer, der på langt sigt viser sig urentable.

I det hele taget bærer Møllers bog præg af, at han ikke går afgørende i dybden noget steds. Det bliver til en stribe korte betragtninger og postulater, som egentlig kunne have fortjent diskussion, eller en mere samvittighedsfuld behandling. Hans overfladiskhed giver sig f.eks. udslag i en ufrivilligt morsom påstand om, at partiernes medlemstal er "faldet med ca. 400 pct. siden 1960"! I så fald kunne jeg godt tænke mig at vide, om Møller overhovedet er medlem af et parti—i betragtning af, at vi jo så for længst må have passeret nulpunktet!

Om man kan holde ud at læse Møllers bog—eller ej—er nok i høj grad et spørgsmål om temperament. Jeg undrer mig i hvert fald over, hvorfor han i sit forord slår fast, at de "politiske husarer" roligt kan stå af, mens han derefter alligevel begiver sig ind i en—til tider—bitter polemik mod unavngivne partifæller, der beskyldes for bagvaskelse. Det hænger ikke rigtig sammen. Det gør hans højstemte kritik af liberalismen heller ikke al den stund, han hverken gennemfører en seriøs analyse af markedsøkonomiernes problemer eller angiver præcise alternativer.

Christopher Arzrouni

Bidragydere til dette nummer

Christopher Arzrouni, cand.scient.pol., er konsulent ved en større dansk erhvervsorganisation. Han er sekretær for Libertas og medforfatter til bl.a. *Samfund uden stat: En nyliberal antologi* (1992) og *Den moderne liberalisme: Rødder og perspektiver* (1997).

Kim Behnke, MF, er fhv. gruppeformand for Fremskridtspartiet, nu for folketingsgruppen Frihed 2000. Han er en flittig skribent og medforfatter til bl.a. *Privatiseringer: Den danske model* (1990) og *Samfund uden stat: En nyliberal antologi* (1992).

Benedikte Kiær, stud.scient.pol. ved Københavns Universitet, er ansat i Finansministeriet.

Maria Pade Lange er stud.scient.pol. ved Københavns Universitet.

Mehmet Ümit Nedef, ph.d., er lektor i sociologi ved Odense Universitet og forfatter til talrige artikler. Han modtog i 1999 Den Danske Adam Smith Pris fra Libertas.

Mette Strange, stud.scient.pol. ved Københavns Universitet, har netop afleveret kandidatspeciale om konflikten mellem konstitutionalisme og demokrati i dansk politik.

Postbesørget blad
0900 København C
Bladnr. 51107

Den synlige hånd

Grænser for lovgivning?

Af Kim Behnke

Folketinget vedtager hvert år omkring 250 nye love. Bevares det lykkedes da en enkelt gang for de skiftende regeringer at ophæve love, men hovedreglen er, at alle nye love har som følge, at lovbyrden i Danmark bliver større. Hver ny lov, hver ny regulering betyder mindre frihed for befolkningen. Der er i nyere tid ingen eksempler på, at Folketinget med lov har givet befolkningen mere frihed—tværtimod. Den provokerende påstand fra fhv. professor Johannes Sløk om, at dansken var mere fri under enevælden bliver i disse år sat i perspektiv. For nok var de overordnede friheder sat ud af spil under enevælden, men i det daglige virke havde Kongen ingen interesse eller tid til at regulere borgernes adfærd. I dag har vi formelt frihed, men reelt er vores dagligdag fra før fødsel til efter død reguleret til mindste detalje, og vi oplever derfor ingen frihed.

1999 er året, hvor vi har fejret 150 året for vores Grundlov. De fleste debatter i den anledning har drejet sig om, at der er ønske om at indføre flere positive eller sociale rettigheder i Grundloven. De mest ekstreme vil udvide Grundloven til også at omfatte insekter og skovens træer. Det er dog bedrøveligt, at så mange danskere tror, at positive rettigheder i Grundloven vil give dem mere frihed. Befolkningen glemmer totalt, at en rettighed for den ene udløser en pligt for den anden. Og alt for hurtigt er man den, der skal indfri alle pligterne!

Samme mekanisme gør sig gældende hver gang Folketinget vedtager nye love. Regeringens og mediernes præsentation af nye reguleringer af samfundet og den enkeltes liv "sælges" som goder, vi slet ikke kan undvære. Alt for sjældent stilles der spørgsmål ved lovgivningens nødvendighed. Og alt for sjældent er der opmærksomhed på de bivirkninger, ny regulering har over for de mange, der ikke nyder lovens gunst. Folketinget er meget optaget af, at der i EU arbejdes efter princippet om subsidiaritet. Det samme burde naturligvis gælde i Folketinget. Alle lovforslag burde underkastes spørgsmål som: "Kan formålet opnås uden ny lov?" og "Behøver staten at regulere dette område?"

For mig har det mest ubehagelige gennem de 12 år i Folketinget været, når Folketinget regulerer stærkt personlige, moralske og etiske områder. God moral er defineret som frihe-

den til at gøre det forkerte, men moral til at lade være. Men den frihed har danskerne ikke. Når Folketinget regulerer dybt personlige spørgsmål som hjernedøds-kriterier, organtransplantation og lignende, så er grænsen for regulering af den personlige sfære for længst overtrådt. Staten skal holde sig væk.

Men det er ikke grænsen for Folketingets invasion af individets rettigheder. Folketinget udstikker i bekymrende grad retningslinier for dét, staten betragter som god og dårlig moral. Det er udtryk for usmagelig arrogance, eftersom netop staten er det mest umoralske, der findes. Staten slår ihjel, staten gør mennesker til trælle og staten krænker alle menneskerettigheder, når det er opportunt. Folketinget og staten har derfor ikke noget mandat til at påberåbe sig moralske værdier. For netop her er vi inde på individets sidste skanse. Hvis først staten har overtaget vores moral, så har vi intet tilbage. Lad dem binde os på mund og hånd, men lad dem ikke binde vores ånd